

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ
Т.Н.ҚОРИ НИЁЗИЙ НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН ПЕДАГОГИКА
ФАНЛАРИ ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ

Рашидов Х.Ф.
Мусурманов Р.
Алимходжаева С.

ДАРС ИНТИЗОМИГА САЛБИЙ МУНОСАБАТДАГИ
ЎҚУВЧИЛАРГА НИСБАТАН КОНСТРУКТИВ ТАЪСИР ЭТИШ
АМАЛИЁТИ

Тошкент – 2013

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

**Т.Н.ҚОРИ НИЁЗИЙ НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН ПЕДАГОГИКА
ФАНЛАРИ ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ**

**Рашидов Х.Ф.
Мусурманов Р.
Алимходжаева С.**

**ДАРС ИНТИЗОМИГА САЛБИЙ МУНОСАБАТДАГИ
ЎҚУВЧИЛАРГА НИСБАТАН КОНСТРУКТИВ ТАЪСИР ЭТИШ
АМАЛИЁТИ**

(Услубий йўриқнома)

“Дарс интизомига салбий муносабатдаги болаларга нисбатан конструктив таъсир этишнинг назарий ва методологик асослари” мавзусидаги фундаментал тадқиқот доирасида бажарилган ушбу йўриқномада дарс интизомига салбий муносабатдаги болаларга нисбатан конструктив таъсир этиш усуллари ҳамда жойларда ташкил этиладиган педагогик тажриба-синов ишларини илмий-методик асосда ташкил этиш, унинг натижавийлигини таъминлашга қаратилган бўлиб, мактабларнинг раҳбарлари, педагоглар ва психологлар учун мўлжалланган.

Педагогика фанлари доктори, проф. Рашидов Ҳ.Ф.

Педагогика фанлари номзоди, к.и.х. Мусурманов Р.

Илмий тадқиқотчи

Алимходжаева С.

Масъул муҳаррир: Педагогика фанлари доктори, проф. Джураев Р.Ҳ.

Такризчилар: Педагогика фанлари доктори, проф. Турдикулов Э.О.

Педагогика фанлари доктори Мардонов Ш.Қ.

Кириш

Мактаб ўқувчилари ва ўқитувчилари ўртасида низолар тез-тез содир бўлади. Педагогларнинг кўпчилик қисми интизом ўрнатишнинг восита ва усуллари танлашда қийинчиликка дуч келмоқда. Ўқувчиларнинг онгли хулқ-атворини тарбиялашга доир методологияга эга эмасликлари ана шундай нуқсонларга олиб келмоқда.

Кузатувлар кўрсатадики, ўқитувчилар ўқувчиларга асосан абстракт мантиқлаштиришнинг қабул қилувчи, кўпинча меъёрий тушунчаларни сингдиришга қаратилган бир томонлама тарбиявий таъсирни қўллайдилар. Улар жазолаш усулини қўллаган ҳолда, ҳаттоки, болани номутаносиб хулқ-атвори сабабларини аниқлашга ҳаракат ҳам қилмайдилар. Бундай ёндашувда сифатли таълим олишда зарур бўлган психологик қулай шароитлар ва соғлом муҳитни яратиб бўлмайди. Мулоқотнинг авторитар усулида тартиб-интизом болаларнинг ўзларини эркин ҳис қилишига салбий таъсир кўрсатган ҳолда кўрқитиш билан ушлаб турилади. Педагогнинг сабр қилиши, ўқувчиларга нисбатан ҳурмат, дўстона муносабат тартиб-интизомга ижобий таъсир кўрсатиб, дарсга нисбатан онгли муносабатни шаклланишига ҳамда ўқув материалларини ўзлаштириш даражасининг ошишига олиб келади.

Жамиятда қабул қилинган тартиб-қоидаларни бузиш қачон ва қандай шароитларда юз беради. Биз тадқиқот жараёнида ана шу масалаларга ойдинлик киритиш, муаммонинг илдизини аниқлашга ҳаракат қиламиз. Зеро болаларнинг ёш, яъни ўсмирлик чоғида у ёки бу таъсирларга тезроқ берилиши уларга хос хусусиятдир. Шу сабабли ҳам болаларнинг салбий хатти-ҳаракатларга мойилликларини илгарироқ аниқлаш ва уни тўғрилаш бўйича чоралар кўрилишига алоҳида эътибор берилиши лозим. Акс ҳолда, кейинчалик болани нотўғри йўлдан тўғри йўлга солиш учун бир неча баробар ортиқ куч-ғайрат, маблағ сарфлашга тўғри келади.

Ҳеч бир инсон дунёга мукамал бўлиб келмайди. Инсон жамиятда, ўзининг қуршовидаги инсонлар орасида, табиат қўйнида, турли-туман воқеа-ҳодисалар ичида, улар билан мулоқотда ҳамда бевосита аралашув жараёнида ўсиб-улғаяди, камолга етади.

Аввало шуни таъкидлаш керакки, вояга етмаган ўсмирлардаги салбий хатти-ҳаракатлар ўз-ўзидан шаклланмайди. Бунинг учун турли ички ва ташқи омиллар таъсир кўрсатади.

Шу сабабли ҳам ҳар қандай шахс ўсмирлик чоғи, яъни эндигина вояга етиб келаётган пайтданок жамиятда ўзига муносиб ўрин топиши катта аҳамият касб этади. Акс ҳолда бу нарса нохуш оқибатларга, баъзан эса оғир фожияларга сабаб бўлиши мумкин. Ёш йигит-қизларимизнинг ишда, турмушда, оила ва жамоа орасида ўз ўрнини тополмаслик ҳолатлари уларнинг жамиятда ўз қадрини йўқотишига олиб келади.

Ҳозирги узлуксиз таълим-тарбия жараёнида тарбияси оғир, тартиббузарликка мойил, девиант хатти-ҳаракатли болалар билан ишлаш муаммоларига эътибор ҳар қачонгидан ҳам кўра кучайтирилиши лозим.

Ўқувчилар орасида, умуман ёшлар орасида, педагогик-психологик нуқтаи назардан қаровсиз қолган, тарбияси оғир, ҳуқуқбузарликка мойил, девиант хатти-ҳаракатли ёшларнинг кўпайиб бориши ўқув-тарбия жараёнига ўз таъсирини кўрсатмай қолмайди, албатта. Бугунги кунда тартиббузарликка мойил деб топилган бола эртага потенциал жиноятчи бўлиб етишиши мумкин. Ана шунинг учун ҳам дарс интизомига салбий муносабатдаги ўсмирлар билан тарбиявий тадбирларни олиб бориш алоҳида ёндашувни талаб этади. Тадқиқотларнинг кўрсатишича, мактаб ўқувчиларининг камида 45-50 фоизи индивидуал маслаҳатларга муҳтождирлар. Булар қуйидаги тоифадаги болаларни ташкил этади:

- у ёки бу сабабга кўра мустақил фикрга эга бўлмаган болалар;
- ота-оналари билан ўртада низо пайдо бўлган болалар;

- ўзининг танлаган йўлининг тўғрилигини исботлаш истагидаги ўқувчилар;
- ўсиб улғайиши ўзгача бўлган, ақлий ривожланишида нуқсони бўлган болалар.

Ўспиринлик ёшида ўзликни англашнинг муҳим ташкилий қисми бўлиб – ўз хатти-ҳаракатлари учун жавобгарлик ва унинг натижасига фақат ўзи сабабчи эканлигини ҳис қилиш хусусияти ҳисобланади. Ўзликни англаш – инсон ички дунёсини кашф қилиш, у ҳақида яхлит тасаввурга эга бўлиш, ўз-ўзига эмоционал муносабат, ақлий, ахлоқий ва иродавий сифатларини (ўз-ўзини) баҳолашдир. Маълумки, ички позиция ўз-ўзидан эмас, балки субъектнинг ташқи муҳит билан узлуксиз алоқада бўлиши ва бу муҳитнинг унга таъсир этиши жараёнида шаклланади.

Индивидуал-типологик хусусиятлар, руҳий ҳолатлар ва билишнинг психик жараёнлари эса ўқувчи ички позициясининг шаклланишига таъсир этувчи психологик омиллар ҳисобланади. Бундай психологик омилларнинг ўзбеклар менталитетида алоҳида кўринишларда намоён бўлишини ҳисобга олган ҳолда, ўқувчиларнинг ота-оналари билан ишлаш, фарзандининг мактабда ўзини тута билиши, дарсда қандай ўтиришидан ота-оналарни хабардор қилиш ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Педагогик-психологик ташхис бир ёки иккита методикани ўтказиш билан эмас, балки коррекцион ривожлантирувчи хусусиятга эга бўлган узлуксиз жараён сифатида амалга оширилиши зарур.

Ана шу саволларга жавоб топиш мақсадида умумий ўрта таълим мактабларида олиб борган назарий ва амалий тадқиқотларимиз натижаси ўлароқ, дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив ёндашиш методларини ишлаб чиқишга ҳаракат қилдик.

1. ДАРС ИНТИЗОМИГА САЛБИЙ МУНОСАБАТГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАРНИНГ ТАҲЛИЛИ

Мактаб ўқувчиларининг дарс интизомига салбий муносабатининг асосий сабабларидан бири уларнинг ҳуқидаги оғишлик деб талқин этиш мумкин.

Ўқувчилардаги психологик хусусиятлар, уларнинг ривожланишидаги ўзига хос томонлар, улар ўртасида салбий одатларнинг олдини олиш масалалари таълим тизими мутахассисларининг кундалик фаолиятларидаги вазифаларидан биридир. Кузатишлардан маълум бўлишича, тарбияси қийин болалар тарбия жараёнида педагогик таъсирларга қаршилик кўрсатади, уларнинг ҳуқида ўзини биз ҳоҳлагандай тутмаслик ҳолатлари кузатилади.

Тарбияси қийин болалардаги ўқишга нисбатан салбий муносабатнинг пайдо бўлишига қатор сабаблар таъсир кўрсатиши мумкин. Жумладан ўқув фаолияти усули, малакалари тўла таркиб топмаганлиги сабабли нисбий билим олиш билан қаноат ҳосил қилиш, ўзлаштириш қобилиятининг суст ривожланганлиги, муайян вазиятларда ҳулоса ва қарор чиқаришда қийинчиликка дуч келиши, ўқитувчилар томонидан ўқувчига объектив баҳо берилмаслиги, ўқитувчи томонидан боланинг индивидуал-психологик ва интеллектуал имкониятига етарлича эътибор берилмаслиги, ўқитиш савиясининг пастлиги, дарсларнинг қизиқарсиз ўтилиши, ўқувчининг синф жамоаси билан яхши алоқада бўлмаслиги ва бошқалар. Ўқувчи билан жамоа фикрининг мос келмаслиги унинг жамоа ичида ўз ўрнини борган сари йўқотиб боришига сабаб бўлади. Жамоа аъзолари бундай ўқувчининг қарашларини вақти-вақти билан ҳисобга олишлари яхши натижа бериши мумкин. Натижада бола учун келажак режаларининг поймол бўлиш хавфи туғилиб, ўқишдан ва жамоадан юз ўгирган ўсмир ўз келажagini, орзу-умидларини мактаб ва тенгдошлари фаолиятига боғлашдан кўра, ўз гуруҳидан ташқарида топган янги “дўстлари” билан алоқа қилишни афзал кўради ёки бошқа кишилардан нажот излайди. Бунинг натижасида ўқувчи

носоғлом хулқли болалар тўдасига тушиб қолади ва уларнинг хулқ –атвориға хос бўлган характерға эға бўлади. Бундан ташқари, оилавий шароитнинг салбий таъсири ҳам тарбияси оғир болаларнинг келиб чиқишиға сабаб бўлади. Айрим оилаларда боланинг мваффақиятли ўқиши учун зарурий имкониятлар мавжуд эмаслиги сабабли бола нохуш ҳолат билан ёлғиз кураш олиб бориш кечинмалари билан яшайди. Боланинг дунёсида оилавий шароитға нисбатан пайдо бўлган норозилик ҳисси кундан кун авж олиб, ички кўзғолонға айланиб боради. Бундан ташқари, ота-она ўртасидаги муносабатларнинг носоғломлиги, баъзи ота-оналарнинг спиртли ичимликлар ва бошқа салбий одатларға ружу қўйишлари ҳам боланинг рухий дунёсига таъсир кўрсатади.

Кўпинча болалардаги оғма, яъни девиант хулқ-атвор оила ва таълим тизимидаги педагогик қаровсизлик натижасида юзаға келади Педагогик қаровсизлик қуйидаги даражаларда тавсифланади:

1. Паст. Хатти-ҳаракат, хулқ-атвордаги беқарорлик. Ўз “мен”ига ортиқча баҳо бериш. Асосан ёшиға хос бўлган характер белгиларининг устунлик қилиши.

2. Ўрта. Катталар ва тенгқурлари билан алоқанинг бузилиши. Ўқиш ва меҳнатға қизиқмаслик, низоларнинг эгоистик йўналишға асосланиши. Педагогик таъсир чоралари тўғри қабул қилингани ҳолда уларға амал қилмаслик.

3. Юқори. Салбий характерли хусусиятлари яққол намоён бўлади. Ҳуқуқбузарликка мойиллик ошкор қилинади. Катталар билан ўзаро муносабатда тажовузкорлик пайдо бўлади. Ўзлари “тўғри” деб қабул қилган “ахлоқ нормалари”ни оқлашға уринадилар. Улар ҳуқуқбузарлик чегараларини тушуниб етмайдилар.

4. Криминал. Вояға етмаган ҳуқуқбузарлар бўлиб, уларнинг хулқ-атворини бошқариб бўлмайди. Бундайлар ҳар қандай тарбия воситаларига

каршилик кўрсатадилар. Ҳатти-ҳаракатларида тажовузкорлик кўпроқ учрайди. Улар ўзларининг ҳуқуқбузарлик мотивларини ўзлари белгилаган “ахлоқий меъёрлар” билан ўлчайдилар, натижада жинойтга қўл урадилар.

Хулқ оғишганлик муаммосини ўрганган баъзи россиялик психологлар бундай хулқнинг бир неча таснифини келтирадилар. Баъзилари болаларнинг психофизиологик жиҳатдан фарқларини, баъзилари болаларнинг психологик-ижтимоий жиҳатдан ривожланишини асос сифатида олиш керак деган фикрни илгари сурадилар. В.К.Андриенко, Ю.В.Гербеев, И.А.Невскийлар хулқ оғишлик педагогик қолоқлик, ижтимоий қолоқлик (маънавий бузуклик), ҳаддан ортиқ ижтимоий қолоқлик деб таъриф берадилар.

С.А.Беличева эса 3 та гуруҳни ажратади:

- 1) ниҳоятда чуқур педагогик қолоқлик;
- 2) аффектив бузилишли ўсмирлар;
- 3) конфликтга (чиқишиб кетиши қийин)мойил болалар.

Л.М.Семенюк ўқитувчилар, ота-оналари, кўни-қўшнилари билан ўсмирларнинг тенгдошлари, катталар билан муносабатлари, унинг қизиқишлари ва қарашлари, шахс хусусиятлари, хулқ-атворининг турли томонлари тўғрисидаги суҳбатлари, шунингдек, сўровлар, кузатишлар натижасида 4 та гуруҳни ажратади:

1. Барқарор аномал (меъёрдан чиқиш), ахлоқнинг содда талабларига, кадриятлар ва шахслараро муносабатларнинг ўзгаришига эга бўлган, ўз вақтини шахсий талаби нуктаи назаридан ўтказадиган ўсмирлар. Уларга худбинлик, бошқаларнинг қайғусига лоқайдлик, мурасасизлик, беодоблик, ҳурматсизлик, дарғазаблик, кўрслик, урушқоқлик хос. Уларнинг хулқ-атворида тажовузкорлик устундир.

2. Қадриятлар ва шахслараро муносабатларнинг ўзгаришига, қизиқишларнинг кичик доирасига эга бўлган, шахсиятпарастлиги билан ажралиб турадиган, ўзидан кичик ва кучсизларни сиқиб чиқариш йўли билан имтиёзга эга бўлиш истаги устунлик қилувчи ўсмирлар. Жисмоний куч ишлатишга интилиш уларда вазиятга қараб ва фақатгина ўзидан кучсиз бўлганларга нисбатан намоён бўлади.

3. Қизиқишлар доираси тор, мунофиқ, ёлғончи, муғомбир ўсмирлар. Уларнинг хулқида билвосита ва вербал тажовузорлик устун.

4. Мулоқот ва қизиқишлар доираси чегараланган, иродасизлик, қўрқоқлик, шубҳаланиш, кек сақлаш каби хислатлар билан ажралиб турадиган ўсмирлар. Уларга катталар ва ўзидан кучли бўлган ўртоқлари олдида хушомадгўйлик хосдир. Уларнинг хулқида вербал агрессия ва салбий хусусиятлар устун.

Педагогик амалиёт маълумотлари ва тарбияси қийинлик ва ўқувчиларнинг ўзлаштирмаслиги муаммолари бўйича психологик-педагогик адабиётларда педагоглар ва психологлар ўқувчиларни 3 та тоифага ажратадилар:

1. Қийин тарбияланадиганлар. Булар – тарбиялаш ва қайта тарбиялаш усуллари ижобий таъсир қилмайдиган, ижтимоий муҳитга мослашмайдиган ва жамият талабларига мос бўлмаган болалар ва ўсмирлардир.

2. Ўқишга қийналадиган ёки ўзлаштирмайдиганлар. булар - нормал хулқ-атворга эга бўлган, тарбияга осон бериладиган, лекин таълим олишга ва бир ёки бир неча фанларни ўзлаштиришда қийинчиликларга учрайдиган болалар ва ўсмирлардир.

3. Педагогик қолоқ. Бу тоифага – тарбиялаш ва қайта тарбиялаш усуллари таъсир қилмайдиган, ижтимоий муҳитга мослашишда қийналадиган, барча ўқув предметларини ўзлаштирмайдиган ва мактабга катнамайдиган болалар ва ўсмирлар кирази.

Дарсларни ўзлаштирмовчи ўқувчилар хулқидаги чекинишларнинг психологик хусусиятларини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, уларнинг салбий ҳислатлари, тенгдошлари билан муносабатдаги пассивлиги, хулқининг ўзгарувчанлиги нафақат ўз фаолиятдан, балки ўқувчилар жамоасидаги ҳолатидан ҳамда у билан дўстона муносабатлар етишмайдиган мулоқотдан қониқмаслиги оқибатида пайдо бўлади. Бу ҳолатларнинг барчаси ўқувчининг психологик кайфиятини кескин салбий томонга ўзгартиришга олиб келади.

Хулқи оғиш хусусиятларини ўрганишга бағишланган манбааларда хулқи оғишнинг тўрт хил кўриниши мавжуд:

1. Мавжуд тартиб, талаблар ва қоидаларга бўйсунмаслик кўринишидаги оғма хулқ.
2. Ижтимоий муҳитга, жамият нормаларига нисбатан норозилигини намоён қилиш мақсадидаги оғма хулқ.
3. Мавжуд ҳукукий нормаларга, қонун қоидаларга бўйсунмаслик замирида юзага келадиган оғма хулқ.
4. Шахснинг турли вазиятларда ўзини бошқара олмай қолишлиги ва ўзига шикаст етказишига йўналтирилган оғма хулқ.

Тарбия узлуксиз жараён бўлиб, инсон дунёга келишидан бошлаб, то умрининг охиригача давом этиб боради. Бу жараён давомида атроф-муҳитдаги воқеа ҳодисаларнинг шахсга салбий ёки ижобий таъсир этиши унинг инсоний фазилатлари қай даражада шаклланганлигини белгилайди.

Бугунги кунда таълим соҳаси олдида турган энг долзарб муаммолардан бири ҳам айнан, шу мақсадга қаратилган бўлиб, келажак авлодни комил шахс сифатида шаклланишида оила, мактаб каби жамият бўғинларининг ҳамкорлигини мустаҳкамлашдан иборатдир.

Энг асосийси бугунги кунда ўқувчи ёшлар тарбиясидаги салбий бурилишларнинг ўз вақтида олдини олиш, уларнинг шахси, ўзига ва жамият

аъзоларига бўлган муносабатларини ўрганишнинг кўзланганлигидир. Мамлакатимизда бу борада қилинаётган саъй-ҳаракатларнинг кўламини янада кенгайтириш, замонавий услубдаги таълим-тарбия воситаларидан фойдаланиш, таълим ва тарбия жараёнларининг узвийлигини таъминлаш зарур.

Бизнинг тадқиқотимизда ўқувчиларни касб-ҳунарга йўналтириш ва психологик-педагогик Республика ташхис маркази мутахассислари томонидан ўтказилган сўровнома натижаларидан фойдаландик. Жумладан, 2012 йилда “Ўқувчиларнинг тарбияланганлик даражасини ўрганиш” сўровномаси ўтказилиб, таълим муассасаларидаги ҳолат таҳлил этилди.

Мазкур ижтимоий сўровномани ўтказишдан мақсад, ўқувчиларнинг бугунги кундаги турмуш тарзига бўлган муносабатлари, Ватанга эътиқоди, билим олишга бўлган иштиёқи ҳамда келажакда олдига қўйган мақсадларига интилишлари, қолаверса, ижтимоий фикрлари, жиноятчилик ва суицид ҳолатларига муносабатларини ўрганишдан иборат.

«Ўқувчиларнинг тарбияланганлик даражасини ўрганиш» сўровномаси 7 та бўлимдан иборат бўлиб, ҳар бир бўлимда 10 тадан савол берилган бўлиб, жами 70 та саволга ўқувчилардан жавоб олинди.

Мазкур сўровноманинг шакли ва унинг мазмуни 1 иловада келтирилган.

Сўровномада Республика бўйича жами 343 та халқ таълими тизими тасарруфидаги умумий ўрта таълим мактаблари 8-9-синфларининг жами 72437 нафар ўқувчилари қатнашиб, шундан, 35648(49,2%) нафарини ўғил болалар, 36789 (50,7%) нафарини қиз болалар ташкил этди.

Биринчи бўлимдаги саволлар орқали ўқувчиларнинг тарбияланганлик даражасига оилавий муҳитнинг таъсири, ўқувчининг таълим-тарбия олишида оилавий муҳитнинг роли қай даражада эканлиги аниқланди.

Республика бўйича жами 8-9 синфларининг ўғил болаларидан 15880 (44,5%) нафари ва қиз болалардан 16496(44,8%) нафари таълим тарбия

олишда оиланинг роли юқори эканлигини кўрсатган бўлса, ўғил болалардан 14097 нафар (39,5%)и ва қиз болалардан 14326 нафари (38,9%)да оиланинг таъсири ўрта даражада ва 5671 нафар (15,9%) ўғил бола ва 5967 нафар (16,2%) қиз бола тарбиясида оиланинг таъсири паст, яъни бола тарбиясида оиладан бошқа факторларнинг таъсири кучли эканлиги аниқланди.

Иккинчи бўлим саволлари мактаб, яъни таълим олиш жараёнининг ўқувчиларнинг ҳаётидаги ўрни (ўқитувчи – ўқувчи, ўқитувчи – ота- она, ўқувчи – ота-она муносабатлари, маърифий тадбирларга муносабатлари)ни аниқлаш имконини беради.

Республика бўйича иштирок этган жами 8-9 синфларининг ўғил болаларидан 17553(49,2%) нафари ва қиз болалардан 18577 (50,5%) нафарида таълим тарбия олишда мактабнинг роли юқори кўрсаткични кўрсатган бўлса, ўғил болалардан 12123(34,0%) нафари ва қиз болалардан 12678 (34,5%)нафарида мактабнинг таъсири ўрта даражада ва 5972 (16,8%) нафар ўғил бола ва 5534 (15,0%) нафар қиз бола тарбиясида мактабнинг таъсири паст, яъни бола тарбиясида мактабдан бошқа факторларнинг таъсири кучли эканлиги аниқланди.

Учинчи бўлим саволлари орқали ўқувчиларнинг тарбиясига унинг синфдошлари, дўстларининг таъсири, шахслараро муносабатлар ўрганилди.

Республика бўйича иштирок этган жами 8-9 синфларининг ўғил болаларидан 14250 (40,0%)нафари ва қиз болалардан 15308 (41,6%)нафарида таълим тарбия олишда тенгдошларининг роли юқори кўрсаткични кўрсатган бўлса, ўғил болалардан 14675 (41,2%)нафари ва қиз болалардан 14920 (40,6%)нафарида тенгдошларининг таъсири ўрта даражада ва 6722 (18,9%) нафар ўғил бола ва 6561(17,8%) нафар қиз бола тарбиясида тенгдошларининг таъсири паст, яъни ушбу болаларнинг таълим тарбиясига тенгдошларининг таъсири кам.

Тўртинчи бўлим саволлари орқали ўқувчиларнинг атроф-муҳитдаги воқеа ҳодисалардан ва яқинларининг уларга бўлган муносабатларидан қониқмаслик асосида руҳий зўриқиш, сиқилиш, тушкунликка тушиш натижасида ҳаётдан совуш ёки уларда яшашдан мазмун қолмаслик ҳолатига тушиб қолишлари ва бунинг натижасида ўз жонига қасд қилишгача боришлари ўрганилди.

8-9 синфда таълим олаётган ўғил болаларидан 5178 (14,5%) нафар и ва қиз болалардан 5575 (15,2%) нафарида суицидга мойиллик юқори кўрсаткични кўрсатган бўлса, ўғил болалардан 7639 (21,4%) нафари ва қиз болалардан 8723 (23,7%) нафарида ўрта даражада ва 22831 (64,0%) нафар ўғил бола ва 22473 (61,1%) нафар қиз болаларда суицидга мойиллик паст эканлиги аниқланди.

Сўровноманинг бешинчи бўлими – оммавий ахборот воситалари, яъни ўқувчиларнинг тарбиясида радио, телевидение ва интернетнинг тутган ўрни қисмини таҳлил қиладиган бўлсак, ўғил болалардан 12860 (36,1%) нафари, қиз болалардан 13410 (36,5%) нафари ОАВ таъсирига тез берилувчан, 13626 (38,2%) нафар ўғил бола ва 14624 (39,8%) нафар қиз бола оммавий ахборот воситалари таъсирига тушиш даражаси ўрта, 9162 (25,7%) нафар ўғил ва 8755 (23,8%) нафар қиз бола эса ОАВ таъсирига тушиш эҳтимоли паст эканлигини кўрсатди.

Олтинчи бўлим саволлари ёрдамида ўқувчиларнинг ижтимоий фикрлари ўрганилиб, бунда асосан шахснинг умумий дунёқараши; ҳаётдаги турли воқеа-ҳодисалар, илм, маданият, сиёсат, спорт, санъат, меҳнат, дин, урф-одат, соғлиқ, қизиқиш ва ҳоказоларга бўлган муносабатлари ўрганилди. Бунда жами 35648 та ўғил болалардан 18057 (50,7%), нафари қиз болалардан 18546 (50,4%) нафари юқори кўрсаткич, яъни дунёқараши кенглиги, ўғил болаларнинг 11796 (33,1%) нафари, қиз болаларнинг 12245 (33,3%) нафари ўрта кўрсаткич, яъни, дунёқараши ўрта даражадалиги, ўғил болаларнинг 5795

(16,3%) нафари, қиз болаларнинг 6064 (16,5%)нафари паст кўрсаткич, яъни психологик коррекцияга муҳтожлиги аниқланди.

Еттинчи бўлим –ўз-ўзига баҳо. Ўқувчи шахсининг кундалик фаолиятида рўй берадиган воқеа-ҳодисаларга нисбатан муносабати орқали ўз-ўзини англаш ва ўз имкониятларига тўғри ва ҳолисона баҳо беришларини ўрганиш имконини беради. Сўровнома ёрдамида шу нарса аниқландики, ўғил болаларнинг 15361 нафарида (43,1%), қиз болаларнинг 16165 нафар (43,9%)ида ўз-ўзига берган баҳоси юқори. 13637 нафар (38,3%) ўғил болаларда ва 13938 нафар (37,9%) қиз болаларда бу мезон бўйича кўрсаткичлари ўрта даражада эканлиги аниқланди. 6650 нафар (18,7%) ўғил бола ва 6686 нафар (18,2%) қиз болада ўз-ўзига берган баҳоси паст ҳисобланади. Улар учун бошқаларни у ҳақда айтган фикри доим ўзини фикридан устун туради.

Сўровномада белгиланган мезонлар бўйича ўқувчиларнинг кўрсаткичлари синф раҳбарлари ва психологлар томонидан психопрофилактик ва психокоррекцион тадбирларни белгилашни назарда тутди. Профилактик ишларни ташкил этишда психолог ва синф раҳбарлари ўқувчининг психологик хусусиятлари ва девиант хулқ-атворнинг сабаблари, уни намоён бўлиши тўғрисидаги назарий билимларга эга бўлишлари, бундай хулқ-атворга эга бўлган болаларни ўз вақтида аниқлашлари, уларга ташхис қўйишлари, ўқувчилар, ота-оналар ва фан ўқитувчилари билан профилактик ишларни тизимли ташкил этишлари лозим.

Психопрофилактик тадбирларни ташкил этишда қуйидаги тамойилларга асосланиш мумкин:

- комплекс асосда (ижтимоий маконнинг турли даражалари бўлган оила ва шахсга таъсирни ташкил этиш);

- манзилли (ёш, жинс ва ижтимоий хусусиятларни инобатга олиш);

- оммавийлик (психопрофилактик ишни ташкил этишда гуруҳий

шаклнинг устунлиги);

-берадиган маълумотнинг асосланганлиги;

-салбий оқибатларни камайтириш;

-иштирокчиларнинг шахсий манфаатдорлиги ва масъулияти;

-шахснинг максимал фаоллиги;

-келажакка интилиш (ўз ҳуққининг оқибатини баҳолаш, ижобий мақсадларни ва қадриятларни фаоллаштириш, ўз келажagini яхши ҳуққ-атворга эга бўлиш мақсади билан режалаштириш).

Психопрофилактик ишни ташкил этишда бир-бирига ўхшаш шакл ва усуллардан фойдаланиш мумкин. Ишни ташкил этиш усули бўйича психопрофилактиканинг қуйидаги шакллари мавжуд: индивидуал, оилавий ва гуруҳий. Ҳуққий оғишганликнинг олдини олиш мақсадида турли ижтимоий-психологик усуллар қўлланилади. Гуруҳий мунозара, ахборотга эга бўлиш, тренинг машқлари, ролли ўйинлар, ижобий ҳуққ-атворни моделлаштириш, психотерапевтик усуллар психопрофилактик ишнинг етакчи усуллари дир.

Қандай усуллардан фойдаланганлигига қараб психопрофилактик иш тренинг, ўқув дастурлари (масалан, мактаб махсус курси), кескин вазиятларда ёрдам (ишонч телефони), психологик маслаҳат шаклида амалга оширилади. Шу билан бирга дарс интизомига салбий муносабатда бўлган болалар билан ишлашда қуйидаги тавсияларни келтирдик:

1. Таълим-тарбия жараёнида дарсга салбий муносабатда бўлган болаларни тиббий-психологик жиҳатдан ўрганиш, ота-онаси ва оилавий шароитлари билан яқиндан танишиш.
2. Синф раҳбарлари ва ота-оналарнинг ҳамкорлик педагогикасини йўлга қўйиш, дарс жараёнига салбий муносабат сабабларининг туб илдизларини ўрганиш.

3. Таълим-тарбия жараёнида дарсга салбий муносабатда бўлган болаларга конструктив (амалий, ишчан) ёндашув тамойиллари асосида таъсир этишнинг психологик, ижтимоий-педагогик воситаларидан кенг фойдаланиш.
4. Тарбияси қийин болалар билан ишлашда уларда аниқланган ақлий, физиологик нуқсонларни келтириб чиқарган сабаблар, оқибатларни эътиборга олиш, тарбиявий таъсирларни шу асосда ташкил этиш.
5. Ўсмир ёшдаги ўқувчиларнинг бўш вақтларини тўғри ташкил этишнинг комплекс тадбирларини ишлаб чиқиш, болаларнинг кизиқиш ҳамда лаёқатларини аниқлаш йўли билан уларни турли хилдаги тўғаракларга, спорт турларига жалб қилиш.
6. Таълим-тарбия жараёнига салбий муносабатдаги болаларнинг ташқи таъсирларга берилиб кетмасликлари учун уларни доимий (оила билан ҳамкорликда) назорат остига олиш.
7. Тарбияси қийин ўсмирлар билан иш олиб бориш учун мактабда таъсирчан психологик хизматни йўлга қўйиш, уларнинг хулқ-атворини тарбиялашда таълим-тарбия сифатини яхшилашнинг амалий, ишчан ҳаракатлар ва тадбирлар тизимини жорий этиш механизмларини ишлаб чиқиш.
8. Ўқувчиларни китоб ўқиш техникаси билан таништириш, умумий савиясини ошириш мақсадида ўсмирнинг салбий ҳолатларини кўзда тутган ҳолда мос китобларни ўқишга даъват этиш, салбий оқибатларни келтириб чиқарган воқеа ва ҳодисаларни таҳлил этиш кўникмаларини шакллантириш.
9. Ўқувчиларнинг салбий муносабатлари оқибатларининг хавфли ва хунук жиҳатлари ҳақида суҳбатлар ўтказиш, тарбиявий таъсирнинг ўзига хос методларидан фойдаланиш чораларини кўриш.
10. Катталар ва болалар ўртасидаги мулоқот маданияти, каттага ҳурматда, кичикка нисбатан иззатда бўлиш, маҳалла, кўча-куйда ўзини тутишни инсонийлик бурчи эканлигини англатиш, маънавий

етукликнинг мезонлари эканлигини тушуниб етишга замин тайёрлаш.

11. Ўқитувчиларнинг дарс ўтиш жараёнида ўқувчиларга нисбатан муносабатлари, ўқитувчи томонидан ўқувчиларни менсимаслик, қўпол муомила, дарсдан бездириш ҳолатлари содир этилмаётганлиги ёки ўқитувчи ўқувчига етарли билимларни бера олмаётганлиги, яъни ўқувчини қониқтира олмаслик, унинг қизиқиш ва эҳтиёжларига ҳурматсизларча муносабат каби нуқсонларга йўл қўйилмаётганлиги юзасидан доимий назорат ўрнатиш.
12. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчига нисбатан синфдошлари томонидан тазйиқ ўтказиш, камситиш ва хўрлаш ҳолатлари содир этилмаётганлигини назоратга олиш.
13. Оилада ўқувчига нисбатан ота-оналар ёки уларни ўрнини босувчи катта ёшдагилар томонидан салбий муносабат, дарс тайёрлаш ўрнига бошқа оилавий-хўжалик ишларини бажаришга мажбурлаш, ўқув қуроллари билан таъминланмаслик ҳолатларини доимий назорат қилиш.

2. ДАРС ИНТИЗОМИГА САЛБИЙ МУНОСАБАТДА БЎЛГАН БОЛАЛАРГА ТАЪСИР ЭТИШ УСУЛЛАРИ

Барча ўқитувчилар ўз фаолиятларида ўқувчиларнинг дарс интизоми билан боғлиқ бўлган муаммолар, яъни ўқувчиларнинг таълимга, билим олишга нисбатан салбий муносабатига дуч келишади. Улар ўқувчиларга маълум талабларни қўйишади ва ўқувчилар бу талабларга сўзсиз амал қиладилар деб ўйлайдилар. Ўқувчи ва ўқитувчи ўртасидаги муносабатларни “қўчадаги қарама-қарши ҳаракатга” қиёслаш мумкин, чунки ўқувчининг ўқитувчига муносабати конфликтли ва муаммоли хулқ-атвор шаклида намоён бўлади.

Интизомга риоя қилмайдиганларга нисбатан конструктив таъсир самарали бўлиши учун бу хатти-ҳаракатнинг асл мотивлари нимадан иборат эканлигини аниқлаш ва шундан келиб чиққан ҳолда муаммонинг ечимини топиш усуллари танлаш лозим. Бундай ёндашув ўқитувчи ва ўқувчи ўртасида ўзаро ҳурматни шакллантиради.

Муаммоли хулқ-атворнинг мотивлари. Интизомни бузган ўқувчи бу хатти-ҳаракат нотўғри эканлигини тушунади, лекин у ўз хулқ-атворининг мотивини тушунмайди. Ҳар бир бола учун бу хатти-ҳаракатнинг турли сабаб ва мақсадлари мавжуд. Педагоглар бу мотивларнинг қандай бўлишига қарамай уларга таъсир этиш усуллари топишлари лозим. Агар педагоглар хулқ-атворнинг бузилиш мақсадларини аниқлашга қодир бўлсалар, у ҳолда ўқувчи билан конструктив муносабатларни ўрната оладилар, унумсиз мулоқот самарали мулоқотга айланиши мумкин. Бунда тўғри стратегияни танлаш қадамба-қадам муаммонинг ечимини топиш имконини беради. Бундай вазиятга педагогик аралашув натижасида шундай шароитлар яратиладики, болалар ўз интизомларини тўғрилаш борасида маълум қарор қабул қиладилар.

Ўқувчининг хулқ борасидаги танлови, унинг ёмон хулқ-атворининг мақсади ўқитувчи томонидан аниқланиши ва инобатга олинишига боғлиқ. Ҳар бир ўқитувчи ўқувчига ўзини мактаб ҳаётининг тўлиқ иштирокчиси эканлигини англашига ёрдам бериши лозим. Бу борада педагогга мазкур муаммога индивидуал ёндашиш бўйича амалий режа тузиш тавсия этилади. Бу режа ўқувчининг хулқ-атворида самарали таъсир этишнинг усулидан иборатдир.

Режани тузишда ўқитувчи ўзининг стратегияси ва тактикасини ишлаб чиқади. Албатта бунда вақт ва вазиятни таҳлил этиш талаб этилади, лекин натижалар ўзини оқлайди. Ўқитувчининг қарашлари, яъни установаки ўзгаради, хавотирлик йўқолади, авваллари муаммоли ўқувчидан фақатгина ёмон хулқ-атвори кутган бўлса, энди ютуққа эришишга ишончи комил бўлади.

Ушбу режани қуйидагилар ташкил этиши мумкин:

- “ёмон” хулқ-атворнинг сабабини аниқлаш;
- уни бартараф этиш усуллари танлаш;
- ўқувчини қўллаб-қувватлашнинг келгуси тактикасини ишлаб чиқиш;
- муаммони ҳал этишга ота-оналарни ва педагогларни жалб этиш.

Режани амалга оширишда педагог кетма-кетликдаги 5та вазифани бажаради.

1-вазифа. Муаммоли хулқ-атвори холисона изоҳлаш. Барча ўқитувчиларга ўқувчининг хулқ-атвори изоҳлашда холислик этишмайди. Интизомни бузганда ўқувчи айнан нималар қилиши “ҳиссиётга берилмай” қисқа изоҳланиши керак. “У жуда ёмон бола”, “унинг фикри тарқоқ, паришонхотир”, “уни бошқариш жуда қийин” каби изоҳлар ўқитувчининг ўқувчига нисбатан берилган нотўғри баҳоси ҳисобланади. Бу изоҳлар

ўқувчининг хулқ-атвorigа берилган баҳо бўлмай, балки айрим ўқитувчиларнинг ўқувчилар хулқ-атворини тузатишда натижага эриша олмаганлигини билдиради. Лекин битта ўқувчи ҳамма ўқитувчиларга нисбатан ҳам бундай хатти-ҳаракатни амалга оширмайди.

2-вазифа. Ёмон хулқ-атворнинг сабабини тушуниб олиш. Атрофдагиларнинг ўзига бўлган эътиборини хоҳлайдиган ўқувчилар ўзларини худди ҳақиқий артистлардай тутадилар ва кўп ҳолларда бундай хулқ-атворнинг сабаби шу бўлади. Шундай болалар борки, улар ёки бутун синфни жонлантиришлари мумкин, ёки аксинча, барча ишларни жуда секинликда амалга оширадилар. Бундай болаларни барча ишларда фаол бўладиганларга нисбатан “тузатиш” қийинроқ кечади, чунки улар интизомни расман бузмайдилар. Эътиборга бўлган эҳтиёж психологик жараён бўлиб, овқат ва сувдек зарур. Уйдаги эътиборнинг камлиги унинг мактабдаги хулқ-атворига таъсир этади. Бундай болалар ижобий мулоқот қилишни билмайдилар. Педагогдан бундай ўқувчиларга имкон қадар кўпроқ эътибор қаратиш талаб этилади.

Улар ўзларини кўрсатиш учун турли усуллардан фойдаланадилар, яъни барча ишларнинг аксини қилишга, масалан, назорат ишини ҳаммадан кейин бажарадилар ёки умуман топширмайдилар, синф олдида ўқитувчининг обрўсига путур етказадиган сўзларни айтадилар. Бу эса ўз навбатида хавотир ва зўриқишни юзага келтиради. Шундай болалар ҳам борки, улар бир қарашдан интизомли, хушмуомала бўлиб кўринадилар, лекин ўзлари хоҳлаган ишни қиладилар, диққатларининг тарқоклиги ва хотиранинг пастлиги, жисмоний ҳолатлари билан ўзларини оқлайдилар. Улар тартиб-қоидаларга ва ўзидан катталарга бўйсунуш кераклигини аниқ англаб етмайдилар. Агар ўқитувчи ўқувчидаги бундай характерли хусусиятларни тузатишга эришса, бундай ўқувчилар шахсида лидерлик ва мустақил фикрлаш қобилиятлари шаклланади. Улар мустақил фикрлашни, қарор қабул қилишни ва ўз ҳаётларини назорат қилишни хоҳлайдилар. Мураккаблик

томони шундаки, бундай томонларни улар бошқаларга ҳам нисбатан қўллашга, уларни бошқаришга ҳам ҳаракат қиладилар.

Ўқувчи интизомни бузганда айнан қандай хатти-ҳаракатни амалга ошириши, қандай вазиятларда буни қилаётганини қайд этиш ва нима учун бундай қилаётганини аниқлаш муаммоли хулқ-атворни холисона изоҳлаш имконини беради.

Эътибор ва биринчиликни талаб қилаётган болалар ўта ёқимли ва хушмуомала бўлишлари мумкин. Ножўя хатти-ҳаракатларни қасд олиш мақсадида амалга оширадиган ўқувчилар эса агрессив, хўмрайган, жаҳлдор бўладилар. Бундай хулқ-атвор боланинг нимадандир норозилиги ва ранжиганлигининг оқибатидир. Ўқитувчи ҳар куни боланинг олдида бўлганлиги сабабли у бошқалардан кўрган аламининг қасдини ўқитувчидан олади. У дарсга халақит беради, китобларни йиртади, синфдошлари билан жанжаллашади, мунтазам равишда кечикиб келади. Бундай ўқувчилар ўқитувчини турли йўллар билан жаҳлини чиқаришга ҳаракат қиладилар. Айрим ҳолларда қасд олиш учун ўйлаб топилган ножўя хатти-ҳаракатлар болаларнинг ўзларига катта зарар етказиши, яъни улар ичкиликка, гиёҳвандликка ружу қўйишлари, эрта жинсий алоқа ва жиноятга (қасд олишнинг фаол шакллари) қўл уришлари мумкин. Лекин одамовилик, тортинчоқлик, бефарқлик каби қасднинг пассив шакллари ҳам мавжуд. Бундай ҳолатларда ўқитувчи болага ёрдам бермоқчи бўлади, лекин натижага эришиш бироз қийин кечади.

“Ёмон” хулқ-атворнинг мотивлари қуйидагилар бўлиши мумкин:

- эътибор талаб этиш;
- ўз сўзини ўтказишга ҳаракат қилиш;
- қасд олиш истаги;
- омадсизликдан қочиш.

Бундай болалар бошқаларни хафа қилиш орқали ўзларини ҳимоя қиладилар. Агар одамови, ғамгин болалардаги бундай рухий ҳолатларнинг ўз вақтида олди олинмаса, улар депрессияга тушиб, суицид ҳолатларини ҳам содир этишлари мумкин.

Шундай ўқувчилар ҳам борки, улар ҳеч кимга зарар етказмайдилар, лекин яна омадсизликка учрайман деб, ўқитувчи сезмайди деб, ҳеч нима қилмайдилар. Ўзларини “ҳаракат қилсам, буни қилаоламан, лекин ўзим хоҳламайман” деб оқлайдилар. Фанлар бўйича назорат ёзма ишларида бирдан касал бўлиб қоладилар ёки дарсдан кетиш учун асосли сабаб топадилар. Бундай тарзда улар ўзларини англанилмаган ҳолда ҳимоя қиладилар. Ўқитувчида кўп ҳолларда ўқувчининг самимийлигига шубҳа уйғонади. Мана шундай болалар ўқитувчидан кўпроқ “Сен буни уддалайсан, қўлингдан келади!” деган сўзларни эшитишлари керак. Мунтазам равишда улар ўқитувчининг қўллаб-қувватлашини сезсалар, уларда ўзига нисбатан ҳурмат ва ишонч ортади, ўзини бундай хатти-ҳаракатлар билан ҳимоя қилиш истаги эса камаяди.

3- вазифа. Ўқитувчининг нуқтаи назари ва муносабатининг ўзгариши. Ўқувчининг хусусиятларини таҳлил қилган ҳолда ўқитувчининг шахси, унинг ўқувчилар билан мулоқот ва муносабатлари муҳим аҳамиятга эгадир.

Ўқитувчилар ўқувчи билан маълум қоидалар доиралари асосида муносабат қилишлари лозим.

1- қоида. Ўқувчининг шахсига эмас, балки унинг айни вақтдаги ҳуқ-атвориға диққатингизни қаратинг. Ўқувчининг ҳуқ-атворини муҳокама қилаётганда унга ҳолисона баҳо беришга ҳаракат қилинг. Бунда айни вақтда содир этилган хатти-ҳаракат ҳақида “шу ерда ва ҳозир” гапиринг. Ўқитувчи томонидан бундай хатти-ҳаракатни аввал ҳам содир этгансан ёки келажакда ҳам содир этишинг мумкин деб танбех берилса, ўқувчи тушкунликка тушиб, бу хатти-ҳаракатни тузатиб бўлмас хато деб ўйлайди. Ўқитувчи ўқувчига

нисбатан қатъиятли, шу билан бирга хайрихоҳ бўлиши керак. Ўқитувчининг: “менинг сенга муносабатим жуда яхши, инсон сифатида мен сени ҳурмат қиламан, бу қилаётган ишингни ҳозироқ бас қилишингга ишончим комил” деган сўзлари ўқувчи учун катта аҳамиятга эга бўлиб, унинг ўзини ҳурмат қилишга, хулқини яхши томонга ўзгаришига туртки бўлади.

2- Қоида. Ўзингизнинг салбий ҳис-туйғуларингизни назорат қилинг. Биз айна вазиятда ўқувчига жаҳл қилсак, ғазабимизни билдирсак, бунга жавобан у ўзини янада қасдма-қасд ёмон тутиши мумкин. Ўқитувчи қачонки, ўз ҳис-туйғуларини назорат эта олса, ўқувчига ўзини ёмон тутишига имкон бермайди ва келгусида яхши шахслараро муносабатлар учун замин ҳозирлайди.

3- Қоида. Вазиятни янада кескинлаштирманг. Ўта баланд овозда гапириш, “бу ерда ўқитувчи мен, сен эмас” деган иборани ишлатиш, пичинг ва истехзо билан гапириш, шахсиятга тегиш, низога бошқаларни ҳам жалб этиш, ташқи кўринишини танқид қилиш, ўқувчиларни калака қилиш каби ҳаракатлар қатъиян ман этилади. Буларнинг баъзилари қисқа вақтга ўқувчини тинчлантириши мумкин, лекин унда ўқитувчига нисбатан ҳурмат уйғонмайди ва ишончли мулоқотга кириша олмайди.

4- Қоида. Ўқувчининг хатти-ҳаракатини бутун синф олдида эмас, балки дарсдан сўнг бир ўзи билан муҳокама қилинг.

5- Қоида. Ўқувчилар одатда ўқитувчининг барча айтганларини “ўзлари хоҳлагандек”, яъни афтларини бужмайтириб, шошмасдан, бажарадилар. Агар ўқитувчи бунга аҳамият бермаса, ўқувчи ўз-ўзидан қоидаларга бўйсунishi мумкин, улар ўртасида қарама-қаршилик пайдо бўлмайди.

6 - Қоида. Ўқувчига дўқ-пўписа қилиш, бақириш, уни айблаш каби агрессивликни намоён қилманг. Улар бу хатти-ҳаракатни сизга нисбатан ҳам “қўллаш мумкин” деб тушунади.

Муаммоли хулқ-атворда педагогик таъсир усуллари. Агар бола эътиборни талаб этса қуйидаги усуллари қўллаш мумкин:

1. Эътиборни камайтириш:

- кўп ҳолларда боланинг намоишкорона хулқ-атворини тўхтатишнинг энг самарали усули – унга аҳамият бермасликдир;

- кўзлар орқали алоқа ўрнатинг. Ўқувчига разм солиб қараб туринг-кўз қарашларингиз орқали ўқувчи сизни унинг хатти-ҳаракатидан норози бўлаётганингизни тушунади;

- ҳеч қандай қарашларсиз ва сўзларсиз унинг ёнига келиб туринг. Болалар ниманидир нотўғри қилаётганларини тушунадилар ва уларни олдига яқинлашган заҳотиингиз ножўя ҳаракатларини тўхтатадилар;

- дарс давомида интизомни бузмокчи бўлган боланинг исмини дарс мавзусига боғлаб айтиб ўтинг. У тинчланиш кераклигини тушунади;

- ёзма тарзда огоҳлантиринг. Шунчаки боланинг олдига “илтимос, шу ишингни қилмагин” деган мазмундаги ёзувни қўйиб кетинг. Болага бу қандай таъсир қилганини кузатинг;

- ўз норозилигингизни тўғри изҳор этинг. Баъзида “ҳозироқ бас килинг!”деб бақиргингиз келади. Лекин буни бошқа тарзда айтиш ҳам мумкин: “Лола, мен дарсни тушунтираётганимда сени гаплашиб ўтиришинг менинг хаёлимни чалғитади, илтимос, гаплашмай ўтиргин”.

2. Дарс давомида ўқувчиларга бирмунча вақт хоҳлаган ишларини қилишга рухсат беринг (“таъқиқланган мева доим ширин”):

- ножўя ҳаракатлар (ўтиришни хоҳламасалар тураверсинлар, бир-бирлари билан гаплашаверсинлар) ва беъмаънигарчиликка маълум вақт рухсат беринг;

- “ҳамма нарса мумкин” усулини қўлланг. Бу усул шундан иборатки, ўқувчилар интизомни фақат аввалдан келишиб олинган ҳажмда бузишлари мумкин. Шунингдек бу ҳажм кичрайиши мумкинлиги ҳам айtilган бўлиши керак. Бу усул фақатгина ўқувчига эътибор керак бўлганда қўлланилади. Ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги бундай алоҳида муносабатлар натижасида ўқувчи ўзига нисбатан эътиборнинг керакли эканлигини ҳис этади.

3. Ўқувчиларнинг ёмон хулқ-атворини улар кутмаган тарзда тўхтатиш:

- кулги ва юмordan фойдаланинг;

- паст оҳангда гапиришни бошланг. Кўп ўқувчилар “Мактабда сиз учун энг ёқмаган нарса нима?” деб савол берилганда “Бақириб ва ўдағайлаб гапирадиган ўқитувчилар” деб жавоб берадилар. Қачонки, ўқитувчилар секин гапирсалар ўқувчилар ҳам шунга жавобан қўполлик қилмайдилар.

- дарсни бирмунча вақтга тўхтатиб тулинг: “Аввал тинчланиб олинглар ва қачон дарсни давом эттириш мумкинлигини айтасизлар” деб, синфга мурожаат қилиш мумкин. Ўқитувчининг бундай енгил босими тезда таъсир этади.

4. Ўқувчиларни чалғитинг:

- “Сен бу саволга қандай жавоб берган бўлардинг?”, “Сенинг фикринг қандай?” каби тўғридан-тўғри саволлар болани “ёмон” хулқ-атвордан чалғитади;

- унга бирор бир вазифани (дафтарларни йиғиб олиш, бўр олиб келиш, синф журнаlines олиб келиш ва бошқ.) юклатинг;

- ўқувчиларнинг фаолиятини ўзгартиринг (ҳар бирига алоҳида топшириқ беринг).

5. Синфнинг диққатини интизомга риоя қилаётганларга қаратинг:

- сизни топширигингизни бажарган ўқувчиларга миннатдорчилик билдиринг;

- уларни мақтанг.

6. Ўқувчиларнинг жойини ўзгартиринг. Уларни бошқа жойга ўтказсангиз “томошабинлардан” маҳрум этасиз ва улар тинчланадилар.

Агар бола қасддан ёки бошқаларнинг устидан ҳукмронлик қилиш ҳуқуқ-атворини қўлласа қуйидаги усуллардан фойдаланиш мумкин:

1. Низо келиб чиқмаслиги учун дипломатик йўл тутинг.

2. Ўқувчининг нимага қодир эканлигини тан олинг. Ўқувчига қанчалик кўп босим ўтказсангиз, у шунчалик қаршилиқ кўрсатади “Сен топшириқни бажармаслигингни мен тушундим” деган мазмунда мурожаат қилсангиз ўқувчи буни буйруқ ҳам, насихат ҳам эмас деб қабул қилади. Дарсни давом эттириш мумкин ва аксарият ҳолларда ўқувчи ҳеч қандай эътирозсиз бошқа ўқувчиларга қўшилиши мумкин.

3. Агар юзага келган низоли вазиятни муҳокама қилмоқчи бўлсангиз буни дарс вақтида эмас, балки танаффус вақтида бажариш мақсадга мувофиқ. Чунки атрофдагиларнинг гувоҳлиги қарама-қаршилиқни янада кучайтиради. “Томошабинларсиз” ўқувчи ўзгаради.

4. Юзага келган вазиятнинг муҳокамасини кейинроққа қолдиринг: “Мен ҳозир буни муҳокама қилмоқчи эмасман”, “Балки, сен ҳақдирсан, кел бу ҳақида кейин гаплашамиз”.

5. Муҳокама учун махсус вақт белгиланг. “Сен билан буни муҳокама қилишга розиман. Олтинчи дарсдан сўнг вақтинг бўладими?”. Ва яна хотиржам дарсни давом эттириш мумкин.

6. Ўқувчиларга топшириқ беринг. “Балки, сен ҳақдирсан... Лекин ҳозир дарсни давом эттирсак”, “Мен албатта бу ҳақида ўйлаб кўраман, ҳозир эса

мавзуга қайтамиз...”. Ўқувчиларнинг ножўя сўзлари албатта қаттиқ таъсир этади, агар уларга жавоб бера олмасангиз мавзунини ўзгартиринг, вазиятни юмшатинг ва ўқувчиларга топшириқ беринг.

7. Ўқувчиларни вақтинча дарсдан четлаштириш техникасини қўлланг. Лекин шу ерда айтиш керак-ки, уларни коридорга ёки “манзилсиз” чиқариб юбориб бўлмайди. Синф ичидаги бошқа партага, бошқа синфга, психологнинг, директорнинг хонасига чиқариш мумкин. Бу энг сўнгги чоралардир. Ўқувчига таклиф қилинг: “Азиз, сенга нима кўпроқ маъқул, дарсда биз билан ўтиришми ёки директорнинг хонасига боришми? Сени кўринишингдан директорнинг хонасига боришни танлаганингни сездим”. Ўқувчи иккитасидан бирини танлаши керак. Агар шундай давом этса дарсдан чиқиб кетиши мумкин.

8. Жарима белгилаш. Интизомни бузиш оқибатсиз кечмаслигини болалар тушунишлари лозим. Интизом бузилишининг ҳар бир кўриниши учун маълум жарималар белгиланиши мумкин. Жарималар ножўя ҳаракатнинг ёки интизом бузишнинг характериға мос бўлиши, масалан, стулни синдирдингми-тузатиб қўй, хонани ифлос қилдингми-тозала, ҳақорат қилдингми-узр сўра каби мазмунда бўлиши керак. Ўқувчиларга нисбатан бундай жарималар келгусида бу каби хатти-ҳаракатларни такрорламаслиги учун қўлланилади. Жарималар қуйидагича бўлиши мумкин:

- ўқувчини танаффусга чиқишдан маҳрум қилиш, дарсдан сўнг бирмунча вақтга олиб қолиш;
- дарсликдан, жисмоний тарбия дарсида бирон-бир спорт инвентаридан, компьютердан фойдаланишдан маҳрум қилиш;
- зарар ўрнини тўлдириш;
- мактаб маъмурияти билан учрашиш;
- ота-оналар билан учрашиш.

Педагогик таъсирнинг усуллари қуйидагича бўлиши мумкин:

- ўқув материални тушунтириш усулини ўзгартириш. Масалан, Монтессорининг таърифига кўра, паст ўзлаштирувчи ўқувчилар учун дарс мавзусини тушунтиришда ноанъанавий усуллардан фойдаланиш самара беради. Улар учун махсус топшириқлар тайёрлаш, жуфт бўлиб ишлаш, ўқувчиларни бир-бирига бириктириш, “сен буни уддалайсан, қўлингдан келади” деган сўзлар билан ютуққа эришиши учун шароит яратиш, муваффақиятга қозонишга ишончни шакллантириш, хатоликка йўл қўйганда тушкунликка тушмаслик, ўқувчининг кучли томонларини очиб бериш, ўқувчига индивидуал ёрдам бериш муҳимдир.

4- вазифа. Ўқувчиларни қўллаб-қувватлаш стратегияси

1). Биз болани қандай бўлса шундайлигича, яъни унинг аҳмоқона қилиқларига, камчиликларига, ножўя ҳаракатларига қарамай қабул қилишимиз керак. Бу уларга ўзини ҳурмат қилиш ва ўз хулқ-атворини ўзгартиришига имкон беради.

2). Ўқитувчи ўқувчига дарс давомида қанчалик эътибор қаратса, уни эшитса, уни мақтаса, шунга жавобан ўқувчи томонидан интизом бузиш ҳоллари камаяди.

3). Ўзининг тан олинганлигини ҳис этиш инсон учун жуда муҳимдир. Ўқувчиларнинг фикри ҳурмат қилиниши, уларнинг қилаётган ишлари синф ва мактаб учун фойдали эканлигини кўрсатинг. Тўғри мақтов орқали интизомни тузатишга эришиш мумкин.

4). Маъқуллаш. Ўқувчиларга уларнинг ижобий характер хусусиятлари ёки бирон нарсани амалга ошириш учун қилаётган ҳаракатлари, уларнинг қизиқишлари, эришган ютуқлари ҳақида гапириб туриш лозим. Чунки уларнинг ижобий хусусиятлари ўқитувчи томонидан тан олинса улар ўқитувчиларга ҳам яхши муносабатда бўладилар.

5). Илик муносабатлар. Ўқитувчи келгусида ҳам қувонч билан эслаб туриладиган илиқ эмоционал муҳитни ярата олиши лозим. Чунки ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги яхши муносабатлар синфда интизом бўлиши учун энг яхши воситадир.

5- вазифа. Ота-оналар ва бошқа фан ўқитувчиларини жалб этиш. Ўқитувчининг мазкур муаммо бўйича олиб бораётган ишининг самарадорлиги бу жараёнга ота-оналарни жалб қилиш орқали ҳам ортади. Қачонки ўқитувчилар ва ота-оналарнинг ҳаракатлари бирлашса, бир мақсад сари ҳамкорликда иш кўрсалар натижага тезроқ эришилади. Сир эмаски, тарбияси қийин болаларнинг оилалари, ота-оналари ҳам шундайлар қаторига киради. Оилавий тарбиянинг авторитар ёки бепарволик усули таълим олишда яхши натижаларга эришиш имконини бермайди. Шунинг учун ота-оналар муносабатлари усулини ўзгартириш ўқувчининг хулқ-атворининг ўзгаришига ва унинг фанларни ўзлаштиришига сабаб бўлади. Тарбияси қийин болаларнинг ота-оналари билан ўзаро муносабатларини йўлга қўйиш учун бир неча қоидаларга риоя қилиш зарур ҳисобланади.

Ота-оналар билан ўзаро муносабатларнинг қоидалари.

Ота-оналарга фарзандининг ёмон хулқ атвори ҳақида шунчаки умумий тарзда эмас (“Сизни ўғлингиз...барча ўқитувчиларга ҳалақит беради”), балки аниқ далиллар келтирган ҳолда маълум қилинг.

Ота-оналарга бирданига фарзандининг барча ножўя ишлари ҳақида гапирманг, акс ҳолда ота-оналар дарғазаб ҳолда болаларини дўппослашга тушадилар. Ўқувчи эса бунга ўқитувчини айбдор қилади.

Ота-оналар билан шунчаки содир бўлган вазиятни (“икки” баҳо олганлиги, кимдир билан жанжал, уй вазифасини бажармаганлиги, интизомни бузганлиги) муҳокама қилиш кифоя. Оқибати нима бўлиши ҳақида гапирмаган маъкул.

Ижобий ҳолатларни башорат қилиш эса фойдали бўлиши мумкин. Ўқувчининг ижобий сифатлари, унинг оз бўлсада ютуқларига урғу бериш ва келажақда ота-оналарнинг ўз фарзандларига ёрдами билан яхши натижаларга эришиш мумкинлигига ишонч билдиринг.

Ота-оналар ҳам оддий одамлар эканлигини унутманг. Уларнинг эътиборсизлигидан ранжимаслик лозим. Кўп ҳолларда сизнинг талабларингиз ўқитувчиларнинг муаммоси (масалан, бирон-бир ўқув предметиға бўлган муносабати, бирон-бир ўқитувчи ёки ўқувчиға нисбатан кўпол муомаласи) бўлиши мумкин.

Ҳамкорликка фақатгина ота-оналарни эмас балки, ўқувчиларнинг ўзларини ҳам таклиф этинг. Бу билан уларға ҳам қандайдир масъулиятни юклаган бўласиз. Баъзида ўқувчилар ўзларида қандайдир ўзгаришларни катталарға нисбатан тезроқ англайдилар. Шу билан бирға агар ўқувчилар уларнинг хулқ-атворини ота-оналари ва ўқитувчилар биргаликда тузатишға ҳаракат қилаётганларини кўриб яхши томонға ўзгариш кераклигини тушунадилар.

Ота-оналар учун тавсиялар

Ҳар қайси миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакллантириш ва юксалтиришда оиланинг ўрни ва аҳамияти бекиёсдир. Чунки инсоннинг энг соф ва покиза туйғулари, илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлари биринчи галда оила бағрида шаклланади. Боланинг характери, табиати ва дунёқарашини белгилайдиган маънавий мезон ва қарашлар пойдевори илк бор оила шароитида қарор топиши табиийдир. Тарбия оиладан бошланиб, мактабда ривожлантирилади. Шунинг учун ҳам бола тарбиясида ота-онанинг ўрнини ҳеч ким боса олмайди. Оилада фарзанд тарбияси тўғрисида ўтмишда алломаларимиз ўзларининг бебаҳо фикрларини билдиришган, халқимизда “Қуш уясида кўрганини қилади” деган ақида ҳаётда аллақачонлар ўз исботини топган. Шу нуқтаи-назардан дарс интизомиға салбий

муносабатдаги болаларни қайта тарбиялашда ота-оналарнинг ёрдами ва аралашувисиз муаммони ижобий ҳал қилиш мумкин эмас.

Дарс интизомига салбий муносабат – оила бошлиқларининг фарзандлари фаолиятларини назорат қилмасликлари, ота-оналарнинг педагогик саводхонликларининг пастлиги (болаларини оилада ўқув жараёнига тайёрлашнинг талаб ва омилларини билмаслик ёки бефарқлик) натижасида содир бўладиган жараён сифатида таърифлаш мумкин.

Тавсияларни беришдан олдин ота-оналарга бир нечта саволлар билан мурожаат қилиш орқали уларнинг оилада фарзанд тарбияси, мактабда ўқийдиган боласини ДТС талаблари асосида қанчалик билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштираётганлигини, оддийроқ қилиб айтганда дарс жараёнига нисбатан боланинг жисмоний ва руҳий тайёргарлиги юзасидан муносабатларини аниқлаб олиш мумкин бўлади.

Саволлар қуйидагича бўлиши мумкин:

1. Фарзандларингиз келажакда комил инсонлар бўлиб етишиши учун қайғуряпсизми, бу тўғрисида аниқ тасаввур ва билимларга эгамисиз?
2. Ҳар куни қанча вақтингизни фарзандларингиз тарбиясига ажратасиз ва бу жараёни қандай усуллар билан олиб борасиз, сизга ким ёрдам беради?
3. Ўзингизнинг маълумотлилик даражангиздан келиб чиққан ҳолда оилада бола тарбиясида етарли билим ва малакага эгаман деб ўйлайсизми? Агар шу масалада камчиликларни сезсангиз кимларга мурожаат қиласиз, тажрибаларингизни ошириб бориш учун сизга кўмак берадиган яқинларингиз борми?
4. Ўқув йили давомида неча марта мактабдаги ота-оналар кенгашлари, синф мажлисларига бордингиз, қандай масалалар муҳокама қилинди ва сиз ундан қониқдингизми?

5. Фарзандингиз ўқийдиган синф раҳбари ва фан ўқитувчиларини танийсизми, улар билан учрашиб турасизми, учрашганда нималар ҳақида гаплашасиз, умуман ўқитувчилар фаолиятдан хабардормисиз?
6. Ўсмир ёшидаги фарзандингизнинг хулқ-атворида қандай ўзгаришларни сездингиз, унга нисбатан ҳушёрроқ бўлиш учун қандай чораларни кўрасиз? Агар сизга шу масалада ёрдам керак бўлганда кимга мурожаат қиласиз?
7. Мактабда амалиётчи психолог фаолият кўрсатаётганидан ва унинг вазифалари нимадан иборат эканлигидан хабарингиз борми, бирор марта психолог билан учрашганмисиз?
8. Умуман фарзандларингизнинг оилада, кўча-куйда, жамоа жойларида ўзини тутиши, муомиласи сизни қониқтирадими? Агар қониқтирмаса салбий ҳолатларни олдини олиш учун қандай чораларни кўрасиз?
9. Оилада фарзандларингиз билан тарбиявий мавзуларда суҳбатлар ўтказиб турасизми? Уларга ўзингиз ибрат бўла оласизми, сўзингиз билан амалдаги фаолиятингиз мос келадими, фарзандингизга ўрнак олиш, намуна сифатида яқин атрофингиздаги тенгдошларидан кимларни мисол қилиб кўрсата оласиз?
10. Ота-она сифатида оилада фарзандлар тарбиясида ўзингизнинг фаолиятингиздан қониқасизми, агар қониқмасангиз нима учун?

Саволларни яна давом эттириш мумкин эди, лекин ўйлаймизки, ота-онанинг фарзанд тарбиясига нисбатан масъулияти ва муносабатларини аниқлаш учун шуни ўзи етарли бўлади.

Гап ота-оналарнинг фарзандлари тарбияси ҳақида кетганда бир нарсани ёддан чиқармаслик керакки, бу борада барча ота-оналарнинг тайёргарлик даражалари бир хил эмас. Олий маълумотли ота-она билан ўрта маълумотли ёки ундан ҳам паст даражадаги ота-онанинг бола тарбиясидаги тайёргарликлари тубдан фарқ қилади. Мактаб педагогик жамоасининг асосий вазифаларидан бири ҳам шундаки, турли даражадаги тайёргарликка эга

бўлган ота-оналарга, ёлғиз оналар, боқувчисини йўқотган оилалар, носоғлом оилаларда тарбияланаётган болаларнинг тақдирига бефарқ бўлмасдан, ота-оналарнинг маълумотлилиқ даражаларидан келиб чиқиб, уларга педагогик ва психологик жиҳатдан ёрдам уюштириш, шунингдек, тарбиянинг мураккаблиқ даражасидан келиб чиқиб ҳам назарий, ҳам амалий ёрдам бериш мақсадга мувофиқ бўлади. Ота-онадан фарзанди тарбиясидаги нуқсонлардан нолишдан олдин уларнинг тарбия соҳасидаги муҳтожликларини аниқлаш ва амалда кўмак бериш дастурини ишлаб чиқиб, қўллаб-қувватлаш зарур бўлади. Бунинг учун эса ота-оналарда эҳтиёж шаклланган бўлиши, фарзандини бекаму-кўст тарбия топиши ва соғлом бўлиши учун доимий равишда ўзларининг педагогик, психологик ҳамда тиббий маълумотларини ошириб боришлари зарур.

Энди мавзуга қайтиб, дарс интизомига салбий муносабатдаги болаларга нисбатан коррекцион (қайта тузатиш) ишларни амалга оширишда **ота-оналарнинг вазифалари** юзасидан тавсияларни келтирамиз:

1. Сиз ўзингизнинг ўқувчилик даврингизни эсланг; дарс жараёнида ўқувчи ва ўқитувчи муносабатлари, синфхонасидаги тартиб-интизом, уй вазифаси, ўтилган дарсни сўраш, баҳолаш, янги мавзунини тушунтириш, уйга вазифа бериш ва ҳ.к., бу яқин ўтмишимиздаги анъанавий дарснинг шакли шундай эди. Замон ўзгарди, дарс шакллари ҳам ўзгарди, бугун янги педагогик технологиялар асосида дарснинг ноанъанавий шакллари пайдо бўлди. Лекин, нима бўлганда ҳам, дарс интизомига бўлган муносабат ўзгармади. Тўғри талаблар ошди, аввал ҳам ўқувчилардан ўқув дастури материалларини юқори савияда ўзлаштириш талаб қилингани ҳолда, ҳозир ҳам ўқув материалларини Давлат таълим стандартлари талаблари асосида билим, кўникма ва малака (БКМ) ларни эгаллаш мажбурий шарт қилиб қўйилди. Сиз бундан албатта хабардорсиз. Ўзбекистонда таълим соҳасидаги ислохотларни қўллаб-қувватлаган ҳолда албатта фарзандингизни етук инсон бўлишини хоҳлайсиз, лекин хоҳишнинг ўзи етарлими, фарзандингиз

рисоладагидек таълим ва тарбия олаётганлигига ишончингиз комилми? Илтимос, шу масалада бир шуғулланиб кўринг ва ҳеч қачон ёдингиздан чиқарманг;

2. Оилада соғлом ижтимоий муҳитни яратиш, миллий руҳ ва турмуш тарзини ҳисобга олган ҳолда фарзандларда ота-онага, Ватанга муҳаббат туйғусини шакллантиришни таъминлашга ҳаракат қилинг;

3. Фарзандларга чуқур дунёвий билим бериш, уларнинг маърифатли ва маданиятли юксак кишилар бўлиб етишишларини таъминлаш бурчингиз эканлигини унутманг;

4. Фарзандингиз оиладан мактабга ҳар доим уйга берилган топшириқларни бажарган ҳолда, яъни ўқув жараёнига ҳар томонлама психологик жиҳатдан яхши кайфият билан келиши назорат қилиб боринг;

5. Сиз, ота-она сифатида фарзандингизни мактабда ДТС талаблари асосида билимларни эгаллаши учун барча ўқув қуроллари ва дарсликлар билан таъминлашингиз шарт. Уйингизда шахсий кутубхонангиз, дарс тайёрлаш учун етарли шароит яратилган бўлиши, кундалик оммавий ахборот воситалари; газета, журналлар, радио, телевидениядан тўғри фойдаланиш ҳам болани илм олишга бўлган қизиқишини оширишини унутманг;

6. Фарзандингизни жамоатчилик асосида ўтказиладиган тадбирларга фаол иштирок этишга даъват қилинг, бу билан сиз унинг қобилиятларини ривожланиши, мулоқот маданиятини шаклланишига сабабчи бўласиз;

7. Замонавий ахборот технологиялари воситаларидан, яъни компьютер, интернет хизматида мақсадга мувофиқ равишда фойдаланиш зарурат эканлиги, улардан ёшига мос равишда фойдаланишни назорат этиб боринг;

8. Ҳар доим фарзандингизнинг мактабда, маҳаллада, жамоат жойларида ўзини тутиши ва бошқалар билан муомиласидан хабардор бўлишга ҳаракат қилинг. Таълим муассасаси ва маҳалла олдида фарзандингизнинг барча хатти-ҳаракатлари учун жавобгар эканлигингизни унутманг;

9. Агар фарзандингизни дарсларга ёмон иштирок этаётганилиги, хулқ-атворидаги салбий ўзгаришлардан хабар топсангиз зудлик билан синф раҳбари, ўқитувчилари ва мактабнинг амалиётчи психологи билан учрашинг;

10. Дарс интизомига салбий муносабатни келтириб чиқарган факторларни аниқлашга ҳаракат қилинг, салбий муносабат қачон ва қандай пайдо бўлганлигини диққат билан ўрганинг;

11. Боланинг ўзини тутиши, муомиласида олдингига нисбатан салбий ўзгаришларнинг пайдо бўлиши, унинг хулқ-атворининг бузилиши билан боғлиқлигини эътиборга олиб, унга нисбатан яқинлик ва меҳрибонлик билан ёндашиш, у ёлғиз эмаслиги, ота-она сифатида барча муаммоларни ҳал қилиш учун тайёрилингизни сездиришни унутманг;

12. Боланинг кўнглига йўл топсангиз ва ишончига кирсангиз унинг онгига салбий таъсир этувчи омилларни билиб оласиз, вазиятни яхши томонга ўзгартириш осон экчади;

13. Агар фарзандингиз билан бирор масалада низога борган бўлсангиз, унинг ноўрин талабларини бажариш, оилавий имкониятлар чегарасидан ошиб кетиш ҳоллари юз берган бўлса, аввал ўзингиз тушунтиришга ҳаракат қилинг. Бу ишга бобо-бувиларнинг ёрдами ҳам асқотиши мумкин;

14. Фарзандингизга бирор масалада аввал ўйлаб, кейин ваъда беринг, ваъда бердингизми уни бажаринг, акс ҳолда бебурд бўлиб қоласиз, фарзандингизнинг сизга нисбатан ишончи йўқолади, бунга йўл қўйманг;

15. Ўқувчининг дарсдан қониқмаётганлиги интизомга салбий таъсир этаётган бўлса, унда мактаб раҳбарлари ва синф раҳбарига секингина билдиринг. Ҳатто, ўқитувчи билан ҳам учрашиб хуш муомилалик билан гаплашинг, ўқувчининг ўқитувчига нисбатан қўяётган айблари қанчалик ўринли эканлигини аниқлаш мумкин бўлади;

16. Агар ўқувчи билан ўқитувчи ўртасида келиб чиққан низо асосли бўлиб, улар ўртасидаги муносабатлар чегарадан чиққан бўлса, яхшиси, ўқувчини бошқа синфга ёки бошқа мактабга ўтказиш ҳақида мактаб

рахбарлари, синф раҳбари ва мактаб психологи билан маслаҳатлашиб бир қарорга келинг;

17. Фарзандингизнинг ўртоқлари кимлар, албатта қизиқинг, чунки носоғлом муҳитга тушиб қолган ўқувчининг хулқ-атворида салбий ўзгаришлар бўлиши табиий;

18. Фарзандингизнинг сабабсиз дарс қолдириш сабабларини аниқланг, ҳар куни кундалик дафтарида ўқитувчи томонидан қилинган қайдларни текшириб ўз муносабатингизни билдириб boring;

19. Фарзандингизнинг бўш вақти қандай тақсимланганлиги муҳим аҳамиятга эга. Мактабдан ташқари таълим муассасаларидаги тўғарақлар унинг қизиқиши асосида ташкил этилган бўлса, нур устига аъло нур бўлади. Вақтингизни қизғанманг, фарзандингизнинг келажагига нисбатан бефарқ бўлманг;

20. Агар фарзандингизнинг жамиятда қабул қилинган қонун ва қоидаларга нисбатан ҳурматсизларча муносабатда бўлаётганлигини сезсангиз ўзингизнинг кўраётган чора-тадбирларингиз таъсир этмаётган бўлса, мактаб, маҳалла ва оила ҳамкорлигида муаммони ҳал қилиш учун ёрдамчи кучларни жалб қилинг, ҳеч қачон боланинг “чегара”дан чиққанлигини яширманг. Ҳуқуқни ҳимоя қилувчи органларнинг ёрдамига таянинг;

21. Болага ишонч билдиринг, ундаги қобилият ва сабр-тоқат натижасида йўл қўйган хатоларини тузатиб олишига, келажакда ундан яхши инсон чиқишига ишора қилинг ва синаб кўринг;

22. Боланинг инжиқлик сабабларини психолог маслаҳати, қолаверса, тиббиёт мутахассислари маслаҳати билан бир қарорга келиш мумкинлигини унутманг;

23. Жисмоний ва руҳий ривожланишда нуқсони бўлган болаларга нисбатан икки ҳисса эътиборли бўлинг, уларга ҳаёт талабларига мос равишда касб-ҳунар эгаллашлари учун шарт-шароитлар яратишни ўзингизнинг вазифа-бурчингиз деб билинг;

24. Фарзандингизга тежамкорлик ва ишбилармонлик сифатларини, она табиатга нисбатан меҳр-муҳаббат туйғуларини шакллантиришни унутманг;

25. Фарзандларингизга санитария-гигиеник, экологик билим ва кўникмаларни сингдириш, диний ақида парастлик, ичкибозлик ҳамда гиёҳвандликка қарши тушунтириш ишларини олиб боришни унутманг;

26. Оилада миллий ва умуминсоний тарбиянинг барча йўналишларини уйғун ҳолда босқичма-босқич амалга оширишни таъминлаш сизнинг вазифангиз эканлиги ёдингизда турсин.

Шунингдек, ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи оила бошлиқлари юқоридаги тавсияларга таянган ҳолда ўз вазифа-бурчларини ҳам унутмасликлари зарур. Шу нуқтаи назардан қуйида улар учун доимий диққат марказида туриши зарур бўлган вазифаларни ҳам эслатиб қўйишни лозим топдик.

Ота-оналарнинг фарзандлари таълимини назорат қилиш ва аниқлаш юзасидан вазифалари

1. Мактабда ўқиётган фарзандининг дарсларга иштироки, ўтилган мавзуларни ўзлаштириш даражаси юзасидан назорат ўрнатиш;

2. Мактабдан ташқари тарбиявий тадбирлар, турли тўғаракларга иштироки, болада эҳтиёжнинг шаклланганлигининг назорати;

3. Уйда дарс тайёрлаш учун ўқувчига яратилган шароитларларнинг мавжудлиги, дарсликлар, зарурий ўқув қуроллари билан таъминланганлиги, улардан фойдаланишга бўлган эҳтиёжнинг қониқтирилганлиги;

4. Уй вазифаларини бажаришдаги муносабати, ота-оналарнинг амалий ёрдами, маслаҳатлари;

5. Ота-оналар томонидан ўқувчининг ҳафталик ўзлаштиришлари назорати, таҳлили, хулосаси, кейинги ўқув ҳафтаси учун вазифаларни белгилаш;

6. Ота-оналарнинг ўқитувчилар билан яқин ҳамкорлиги, ўқувчидаги ижобий ёки салбий ҳолатларни олдини олиш юзасидан белгиланган чоратадбирлар;

7. Боланинг бўш вақти назорати, ундан ижодий ва унумли фойдаланишга бўлган эҳтиёжнинг мавжудлиги;

8. Ўқувчида кузатилаётган салбий хатти-ҳаракатларнинг олдини олиш мақсадида ота-онанинг синф раҳбари, фан ўқитувчилари, мактаб раҳбарлари, мактаб психологи билан яқин ҳамкорлигининг мавжудлиги;

9. Ота-оналарда фарзандлари таълим-тарбияси учун жавобгарлик ҳиссининг мавжудлиги, синф мажлисларида уларнинг доимий иштирок этиши;

10. Ота-оналарнинг фарзандлари таълим-тарбияси юзасидан ўз-ўзини назорат этиш механизмининг мавжудлиги таълим-тарбия сифатини ошириш омили эканлигини ҳис этиш.

Фарзанд то вояга етгунича унинг барча хатти-ҳаракатлари ва тарбияси учун ота-она жавобгар эканлиги қонунда белгилаб қўйилганлиги сизни ҳамиша ҳушёрликка чорлайди, оилангизда ҳамиша хотиржамлик, фарзандларингиз комил инсонлар бўлиб етишиши борасидаги барча хатти-ҳаракатларингиз самарали бўлишини истаб қоламиз.

Мактаб, оила, маҳалла ҳамда кенг жамоатчиликнинг вазифалари

Маълумки, барқарор ривожланаётган жамиятда баркамол шахсни етиштириш масаласи кенг қамровли долзарб вазифа бўлиб, уни амалга ошириш оиладан тортиб, барча таълим ва тарбияга дахлдор бўлган ҳокимият, ташкилот, муассаса, ҳуқуқни муҳофаза этувчи органлар зиммасига улкан масъулият юклайди. Умумий ўрта таълимнинг сифат даражасини таъминлаш ана шу ҳамкорликнинг ҳаракат дастурини ташкил этмоғи лозим.

Шу нуқтаи-назардан ҳар бир бўғиннинг алоҳида-алоҳида вазифа ва бурчларини кўриб чиқишга ҳаракат қиламиз.

Таълим сифатини таъминлашда оиланинг иштироки ҳар жиҳатдан муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун энг аввало фарзанди мактабда таълим олаётган турли даражадаги маълумотга эга бўлган ота-оналарнинг бола тарбиясидаги тажрибаси ҳамда педагогик тайёргарлик даражасини аниқлаш зарурати борлигини унутмаслик керак. Бунинг учун эса синфлар кесимида ота-оналарнинг касб-кори, маълумотлилики даражаси, оилада бола тарбиясидаги тажрибасини каби мезонлар асосида уларни тоифаларга ажратиш мақсадга мувофиқ бўлади. Бу иш мактабда амалга оширилади, тоифаларга ажратилган ота-оналарни махсус дастур асосида ўқув-семинарлари ташкил этиш орқали тайёрлаш масъулияти ҳам мактаб педагогик жамоаси зиммасига юклатилади. Агар биз таълим сифатини кўтаришда ота-оналарнинг ёрдами, қўллаб-қувватлашини битта мезон сифатида қарайдиган бўлсак, шу ишни амалга ошириш мақсадга мувофиқлиги аён бўлади. Демак, таълим сифати даражасини аниқлашнинг битта мезони – **ота-оналарни тайёрлаш ёки малакаларини ошириш** тизимини ишлаб чиқишдан иборат бўлади.

Бу иш қандай амалга оширилади?

- Мактабда таълим олаётган ўқувчилар ота-оналарининг маълумотлилики даражалари аниқланади;
- Ота-оналарнинг бола тарбиясидаги тажрибалари таҳлил этилади;
- Ота-оналар махсус тестлар ёрдамида синовдан ўтказилиб, билим даражаларига кўра тоифаларга ажратилади;
- Махсус ишлаб чиқилган дастур асосида ҳафтада бир марта ота-оналар учун қулай бўлган вақтда ўқув-семинари ташкил этилади;
- Ота-оналар ва мактаб маъмурияти ўртасида икки томонлама шартнома тузилади, шартномада икки томоннинг мажбуриятлари белгиланади;

- Ушбу ўқув-семинарни ташкил этишда ота-оналар иштирокларини таъминлаш мақсадида туман, шаҳар ҳокимиятларидан амалий ёрдам сўралади;
- Ўқув-семинар дастури тоифаларга ажратилган ота-оналарнинг бола тарбиясидаги эҳтиёжларидан келиб чиқиб тузилади;
- Ўқув-семинарнинг давомийлиги турли тоифадаги ота-оналарнинг малакалари шаклланганга қадар давом этади, якуний машғулотда тест саволлари ёрдамида уларнинг малака даражалари аниқланиб, уларга сертификатлар берилади.
- Фарзанд тақдирига бефарқ бўлмаган, намунали оила бошлиқларидан иборат ота-оналардан жамоатчилик асосида таълим сифатини таъминлашга йўналтирилган гуруҳларни шакллантириш ва улар фаолиятларини ҳаракатлантирувчи механизмларни яратиш мақсадга мувофиқдир.

“Таълим тўғрисида” ги қонун (30-модда) талаблари асосида ота-оналар фарзандларини сифатли таълим-тарбия олишлари учун мажбурийлик принциpidан келиб чиқиб, тадбир амалга оширилади. Ота-оналарнинг машғулотларга иштирокини таъминлаш масъулияти ҳокимликларнинг қарорлари билан ота-оналар ишлайдиган ташкилот, муассаса, корхоналарнинг раҳбарлари зиммасига юкланади. Машғулотларга кўпроқ оталарнинг иштирокини таъминлаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ота-оналарнинг маълумотлилиқ даражалари қуйидагича бўлиши мумкин:

- Ота-оналардан бири олий маълумотли бўлган оилалар;
- Иккаласи ҳам олий маълумотли бўлган оилалар;
- Ўрта махсус маълумотли бўлган оилалар;
- Умумий ўрта маълумотли оилалар;

- Умумий ўрта маълумоти бўлмаган oilалар.

Изоҳ: ҳар бир гуруҳ учун алоҳида дастур тузилади, ўқув-семинарининг вақти, давомийлиги тингловчилар билан келишиб олинади. Дастурни мактаб директори тасдиқлайди. Маънавият ва маърифат ишлари бўйича директор ўринбосари масъул этиб белгиланади. Ўқув-семинарини катта тажрибага эга бўлган фан ўқитувчилари, синф раҳбарлари, педагог олимлар, маънавият ва маърифат масалалари билан шуғулланувчи мутахассисларни жалб қилиш мумкин.

Маҳалла фуқаролар йиғини ўз ҳудудидаги таълим муассасалари фаолиятини назорат қилиш юзасидан қуйидаги тадбирларни амалга ошириш лозим.

1. “Оила, маҳалла ва мактаб” концепцияси талабларининг бажарилиши юзасидан мониторинг ишларининг олиб борилиши;
2. Маҳалла ҳудудида жойлашган мактаблар, мактабгача ва бошқа тарбиявий муассасалар ҳақидаги маълумотларнинг мавжудлиги;
3. Маҳалла оқсоқоли ва унинг ёрдамчилари томонидан oilада бола тарбияси масалалари билан шуғулланишнинг мавжудлиги;
4. Маҳалладаги кам таъминланган, боқувчисини йўқотган oilалар фарзандларини ўқув қуроллари ва дарсликлар билан таъминлашга амалий ёрдамнинг мавжудлиги;
5. Серфарзанд, намунали oilаларнинг бола тарбиясидаги тажрибаларини тарғиботи, улардан ўрнак олишга бўлган муносабатларнинг шаклланганлиги;
6. Маҳалладаги ноқобил, қаровсиз oilаларда тарбия олаётган болалар назорати учун бириктирилган жамоатчи назоратчилар, улар фаолиятларининг мониторингги;

7. Мактаб ва маҳалла ҳамкорлигини тасдиқловчи ҳужжатларнинг мавжудлиги, долзарб масалаларда вазиятли ёндошувлар юзасидан қабул қилинган қарорлар, тавсиялар, хулосалар;

8. Ота-оналар ишлайдиган корхоналарнинг раҳбарларига фарзандларининг мактабда эришган ютуқлари ҳамда нуқсонлари юзасидан билдиришномалар киритиб бориш;

9. Корхона раҳбарлари фарзандларининг намунали ҳуқуқи ва аъло баҳолардаги ўқишини инобатга олиб, иш жойларида ота-оналарни моддий ва маънавий рағбатлантиришни йўлга қўйишни ташкил этиш;

10. Ҳар чоракда бир марта мактаб раҳбарияти, вояга етмаганлар томонидан жиноят ва қонунбузилишлар профилактикаси туман комиссияси билан ҳамкорликда содир этилган ҳолатлар ва уларни олдини олиш юзасидан масалаларни муҳокама этиш ҳамда чора-тадбирлар белгилаш.

ИЛОВАЛАР

1-ИЛОВА

Ўқувчиларнинг тарбияланганлик даражасини ўрганиш сўровномаси

№	1-БЎЛИМ САВОЛЛАРИ	Ҳа	Йўқ	Баъзида
1	Ҳар хил авлод вакиллари, ҳақиқатдан ҳам, бир – бирини тушуниши қийин, деб ўйлайсизми?			
2	Ота-онангизни фикрини доим инобатга оласизми?			
3	Сизда ота-онангиз ва опа–акаларингизнинг фикрларини рад этиш ҳолатлари ҳам учраб турадими?			
4	Бирон-бир иш қилишдан олдан сиз ота–онангиз(оила аъзоларингиз) билан маслаҳат қиласизми?			
5	Сиз туфайли оилангизда ёки мактабда турли низолар пайдо бўлиб турадими?			
6	Ота–онангиз олдида фарзандлик бурчингизни адо этишда доимо маъсулиятни ҳис қиласизми?			
7	Ота–онангиздан шахсий харажатларингиздан ортиқ пул талаб қиласизми?			
8	Сизда вазиятдан чиқиш учун оила аъзоларингиз (ота-она, опа-сингил, ака-ука)га ёлғон гапириш ҳолатлари учраб турадими?			
9	Муаммоларингиз юзасидан оила аъзоларингиз билан ўртоқлашасизми?			
10	Оилангизда сизнинг фикрингиз инобатга олинадими?			
Жами тўпланган балл (“Ҳа”-3 балл, “Йўқ”-1 балл, “Баъзида”-2 балл)				

№	2-БЎЛИМ САВОЛЛАРИ	Ҳа	Йўқ	Баъз ида
1	Ота–онангиз ўқув фаолиятингиз хусусида сизга танбех беришадими ёки мактабга уларнинг қистови билан борасизми?			
2	Фанлардан бериладиган уй вазифаларини мустақил, ўз вақтида ва мунтазам бажарасизми?			
3	Устозларингизнинг сиз ҳақингиздаги фикрларини ҳар доим ҳам тўғри деб ҳисоблайсизми?			
4	Сиз мактабда бўладиган тадбирларда, жамоат ишларида қатнашасизми?			
5	Мактабда ўқиш биринчи вазифам ва мактабдаги ютуқларингиз тиришқоқлигингизга боғлиқ деб ўйлайсизми?			
6	Сизнинг билимингиз ўқитувчи томонидан ҳаққоний баҳоланадими?			
7	Ўз билимингизни ошириш мақсадида мактаб тўғаракларига ва қўшимча курсларга қатнашишга эҳтиёж сезасизми?			
8	Ўз билимингизни ошириш учун ақлий фаолият билан боғлиқ бўлган машғулотлар Сизга ёқадими?			
9	Ўқув фанларини бўш ўзлаштиришда ўзингизни айбдор деб ҳисоблайсизми?			
10	Билимли инсон омадли бўлади деб ўйлайсизми?			
Жами тўпланган балл (“Ҳа”-3 балл, “Йўқ”-1 балл, “Баъзида”-2 балл)				

№	3-БЎЛИМ САВОЛЛАРИ	Ҳа	Йўқ	Баъз ида
---	-------------------	----	-----	-------------

1	Ўртоқларингиз билан дам олиш вақтларингизни мазмунли ўтказишга ҳаракат қиласизми?			
2	Тенгдошларингиз эришган ютуқларидан хурсанд бўласизми?			
3	Атрофдагилар билан келишган ҳолда барча масалаларни маслаҳатлашиб ҳал этасизми?			
4	Ютуқ ва муваффақиятсизликларингиз бошқалар томонидан тўғри баҳоланадими?			
5	Ўз кечинмаларингизни тенгдошларингиз билан улар ким бўлишидан қатъий назар ўртоқлашасизми?			
6	Тенгдошларингиз бирор иш ёки ўқиш юзасидан бирор муайян муаммони ҳал этишда ёрдам беришингизни илтимос қилганда, энсангиз қотадиими?			
7	Тенгқурларингиз ўртасида масъулиятни ўз зиммангизга олишдан ўзингизни олиб қочиш ҳоллари ҳам учрайдиими?			
8	Тенгқурларингиз эришган ютуқларга Сиз ҳам қандай қилиб яхшироқ, тезроқ, кам вақт ва куч сарфлаб бажариш мумкинлиги ҳақида ўйлаб кўрганмисиз?			
9	Тенгдошларингиз ёлғон гапирганини сезсангиз, ўғирлик қилса ёки гиёҳванд модда истемол қилганини билсангиз ўртоғингиз ёки дугонангизга танбەҳ берасизми?			
10	Дўстларингиз билан (дискотека, тунги клуб) ва шунга ўхшаш жойларга бориш сизга ёқадими?			
Жами тўпланган балл (“Ҳа”-3 балл, “Йўқ”-1 балл, “Баъзида”-2 балл)				

№	4-БЎЛИМ САВОЛЛАРИ	Ҳа	Йўқ	Баъзида
---	-------------------	----	-----	---------

1	Сизда келажакка умидсизлик ҳисси пайдо бўлган ҳолатлар учрайдими?			
2	Кайфиятингиз ўзгариб, шодлик ўрнини ғам эгаллаши ҳоллари учрайдими?			
3	Муваффақиятсизликка учраганингизда мақсадга эришишнинг осонроқ йўллари қидиришга киришасизми?			
4	Танбеҳни хотиржамлик билан қабул қилиб, хатоларни тезда тўғрилашга ҳаракат қиласизми?			
5	Сизда баъзида ўзингизни бошқара олмаслик ҳолатлари учраб турадими?			
6	Сизда ёлғиз қолиш истаги туғилиб турадими?			
7	Ўзингизни кераксиз одамдай ҳис қиласизми?			
8	Эрталаб уйқудан ўйғонганда ўзингизни оғир ҳис қиласизми?			
9	Ўртоқларингиз (дугонангиз) орасида сизга нисбатан кўраолмаслик, ғаразгўйлик борлигини сезасизми?			
10	Кўпинча кўрқув, қайғу ҳисларидан озор чекасизми?			
Жами тўпланган балл (“Ҳа”-3 балл, “Йўқ”-1 балл, “Баъзида”-2 балл)				

№	5-БЎЛИМ САВОЛЛАРИ	Ҳа	Йўқ	Баъзида
1	Газета ва журналларда, бирон – бир жойда жиной			

	воқеада беайб инсон жавобгарлигини ўқисангиз, ўша инсонга бефарқ бўла оласизми?			
2	Сизнинг ҳаётингизда интернет муҳим ўрин тутадими?			
3	Ахборот воситаларида (телевидение, радио) ёшларнинг ҳаёти ва дунёқарашлари тўла акс этирилмоқдами?			
4	Сизнинг компьютер ўйинларига қизиқишингиз турли хил молиявий муаммоларни туғдирадими?			
5	Бугунги кунда кўп миқдорда намоёниш этилаётган жангари ва қўрқинчли кинофильмлар инсон руҳиятига салбий таъсир кўрсатади деб ўйлайсизми?			
6	Сизга газета ёки китоб ўқишдан кўра, кино ҳамда видеофильмлар (киносериаллар)ни томоша қилиш ёқадими?			
7	Сиз бирор бир фильм томоша қилаётганда шу фильм воқеалари, қаҳрамонлари кечинмалари билан бирга бўласизми?			
8	Сиз ҳар бир кўрсатув ва эшиттиришдан, газета саҳифаларидаги мақолалардан ўзингиз учун хулоса чиқара оласизми?			
9	Шахснинг шаклланишида оммавий ахборот воситаларининг ўрни катта деб ўйлайсизми?			
10	Сиз ҳаёт сабоқларини таълим муассасаларидан кўра кўпроқ оммавий ахборот воситаларидан оласизми?			
Жами тўпланган балл (“Ҳа”-3 балл, “Йўқ”-1 балл, “Баъзида”-2 балл)				

№	6-БЎЛИМ САВОЛЛАРИ	Ҳа	Йўқ	Баъзида
---	-------------------	----	-----	---------

1	Доим “Етти ўлчаб, бир кесиш” «Аввал ўйлаб, кейин сўйлаш» қоидаларига риоя этасизми?			
2	Дунёда бўлаётган глобал муаммолар (спид, наркомания) нинг олдини олишга ёрдам бера оламан деб ўйлайсизми?			
3	Инсон ҳаётидаги эринчоқлиги туфайли малака, кўникма ва билимга эга бўлмай туриб келажакда муваффақиятга эришиши мумкинми?			
4	Туғилиб ўсган жойингизни ривожланиши учун ўз ҳиссангизни қўшишга тайёرمىсиз?			
5	Инсон тарбияси учун диний билимга эга бўлиш керак деб ўйлайсизми?			
6	Сизнингча инсонлар доимо бир-бирларига кўмак беришлари керак деб ўйлайсизми?			
7	Спорт тўғаракларига қатнашиш Сизнинг жисмоний чиниқишингизга ёрдам беради деб ҳисоблайсизми?			
8	Хулқ-атвор меъёрлари ва қонун-қоидаларига риоя қиласизми?			
9	Ижтимоий ҳаётнинг ривожланишига путур етказувчи ҳар қандай вазиятга қаршилиқ кўрсата оласизми?			
10	Миллий урф-одатлар ва қадриятларга амал қилиш ҳар бир инсоннинг бурчи деб ўйлайсизми?			
Жами тўпланган балл (“Ҳа”-3 балл, “Йўқ”-1 балл, “Баъзида”-2 балл)				

№	7-БЎЛИМ САВОЛЛАРИ	Ҳа	Йўқ	Баъзида
1	Ўз сўзингиз ва ваъдангизни бажаришга қодирман деб ўйлайсизми?			

2	Ўз зиммангиздаги мажбурият ва вазифаларни тўла-тўқис бажараяпман деб ўйлайсизми?			
3	Ҳеч қачон, ҳеч нарсада адашмайман деб ўйлайсизми?			
4	Шахсий манфаатларингизни ўзгалар манфаатларидан устун қўясизми.			
5	Ўзаро муносабатларда ўзингизни маданиятли тутасизми?			
6	Ҳар қандай характер хусусиятга эга бўлган инсонларга тўғри баҳо бера оласизми?			
7	Ўз-ўзингизга ва ҳатти-ҳаракатингизга тўғри баҳо бера оласизми?			
8	Ҳар бир ишга қўл уриш учун фақат ўз кучингиз ва билимингизни зарур деб ҳисоблайсизми?			
9	Муваффақиятсизликка учраганингизда ўзингизни айбдор деб ҳисоблайсизми?			
10	Ёрқин таассуротларни ва уларни тез – тез алмашилишини ёқтирасиз-у, лекин бунга жон – жаҳдингиз билан интизмаслигингиз ростми?			
Жами тўпланган балл (“Ҳа”-3 балл, “Йўқ”-1 балл, “Баъзида”-2 балл)				

2-илова

ДАРС ИНТИЗОМИГА САЛБИЙ МУНОСАБАТДАГИ БОЛАЛАРГА КОНСТРУКТИВ ТАЪСИР ЭТИШ МЕТОДИКАЛАРИНИ¹ ТАЖРИБА-СИНОВДАН ЎТКАЗИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР

Дарс интизомига салбий муносабатдаги болаларга конструктив таъсир этишнинг усуллари ва методларини умумтаълим мактабларига кенг тadbик қилишдан олдин, уларни тажриба-синовдан ўтказиш орқали самаралилик даражасини аниқлаш талаб этилади. Мактабларда педагогик тажриба-синов (ПТСИ) ни ташкил этиш ва самарали бошқариш дастлаб бир қатор ташкилий ишларнинг бажарилишини, яъни педагогик тажриба-синов майдонларини белгилаш; педагогик тажриба-синов майдонларида амалий фаолиятни ташкил этиш ва самарадорлигини таъминлашга масъул бўладиган экспериментатор-ўқитувчиларини танлаш; педагогик тажриба-синов майдонлари этиб белгиланган мактабларнинг раҳбарлари, ПТСЖни ташкил этишга масъул этиб белгиланган ўқитувчилар, педагогик жамоа, методистлар иштирокида назарий ва амалий машғулотлар ташкил этиш; ПТСИни самарали ташкил этилишини таъминловчи иқтисодий, ташкилий-педагогик ва ижтимоий-психологик шарт-шароитларни яратишни назарда тутди.

ПТСЖнинг самарадорлиги экспериментатор-ўқитувчиларнинг педагогик тажрибаси, касбий тайёргарлик даражасига ҳамда тadbик этилаётган янгиликнинг мазмун-моҳияти ҳамда илмий аҳамиятига боғлиқ бўлиб, ПТСЖни ташкил этишда экспериментатор-ўқитувчилар ўз функционал вазифалари сифатида қуйидагиларга эътиборни қаратишлари зарур: ПТСЖ иштирокчиларининг ёши ва психологик хусусиятларини олдиндан ўрганиш ва инобатга олиш; илмий-методик маҳсулотлар билан танишиш ва таклиф этилаётган ўқитиш технологиясини ўрганиш; тadbик этилаётган янгиликларнинг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш; кутилаётган натижаларни олдиндан англаш ва зарурий педагогик шарт-шароитларни яратиш; ПТСИнинг мақсади ва вазифалари билан мазкур йўналишда ташкил

¹ Биз томонимиздан таклиф этилаётган методикалар назарда тутилмоқда.

этиладиган таълим-тарбия жараёнининг мақсади, мазмуни ва педагогик шарт-шароитларни ўзаро мувофиқлаштириш, мазкур жараённинг ташкилий шакллари танлай билиш; ПТСЖни олдиндан лойиҳалаштириш, ўқувчиларнинг мазкур жараёндаги вазифаси ва фаолиятини режалаштириш; ПТСЖда самарадорлиги аниқланадиган янгиликлар ва инновацион жараёнларга иштирокчиларнинг мойиллигини аниқлаш; ПТСЖнинг самарадорлигига таъсир кўрсатувчи омилларни аниқлаш; эришиш мумкин бўлган натижаларни олдиндан режалаштириш.

ПТСЖда самарадорлиги текширилаётган янгиликларнинг муаллифлари билан экспериментатор-ўқитувчининг ҳамкорликдаги фаолиятини ташкил этиш кутилаётган натижаларга эришиш ва уларнинг самарадорлигини объектив баҳолаш учун зарурий шарт-шароитлар яратади.

Бунинг учун педагогик тажриба-синов ишчи гуруҳи тузилади, гуруҳнинг вазифасига:

- ПТСЖ иштирокчиларини танлаш ва вазифаларини тақсимлаш, уларнинг фаолиятини мунтазам мувофиқлаштириш;
- ПТСЖ ташкилотчилари ва иштирокчиларини зарурий ахборотлар билан мунтазам таъминлаш;
- ПТСЖ ташкил этиш ва бошқаришда ташкилотчилар ва иштирокчилар ўртасидаги бевосита ўзаро таъсир жараёнини кузатиш;
- барча учун зарур ва қулай бўлган рефлексив таълимий муҳитни вужудга келтириш;
- ПТСЖда субъект-субъект муносабатларини шакллантириш;
- самарадорлиги текширилаётган янгиликларнинг мазмун-моҳияти ҳамда Давлат таълим стандартларига мослигига эътиборни қаратиш;

- тажриба-синов майдони сифатида белгиланган таълим муассасаси имкониятларини аниқлаш ва ПТСЖ иштирокчилари учун зарурий шарт-шароитларни яратиш;

- таклиф этилаётган янгиликларни амалиётга татбиқ этиш учун зарур бўлган илмий-методик ва ўқув адабиётлари, техника воситалари, технологик жиҳозлар, асбоб-ускуна ва мосламалар, ўқув-методик ва меъёрий ҳужжатлар билан таъминлаш;

- ПТСЖ ташкилотчилари, иштирокчилари ўртасидаги ўзаро муносабатларни ўрганиш, таҳлил қилиш ҳамда таълим-тарбиявий муносабатларни шакллантириш ва улардан самарали фойдаланиш;

- таклиф этилаётган янгиликларнинг аҳамиятини ҳамда ўқувчиларнинг интеллектуал, руҳий ва жисмоний ривожланишига таъсирини ўрганиш ва таҳлил қилиш;

- ПТСЖдаги мавжуд зиддиятларни ҳамда йўл қўйилаётган камчиликларни аниқлаш, таҳлил қилиш ва бартараф этиш;

- ПТСЖ иштирокчиларининг қобилияти, инновацион жараёнларга бўлган қизиқиши, улардаги ижобий ва салбий хислатларни келтириб чиқарувчи сабабларни аниқлаш ҳамда уларга таъсир кўрсатишнинг энг мақбул йўллари белгилаш;

- ПТСЖнинг ҳолати тўғрисида ишончли ахборотлар тўплаш, қайта ишлаш ва объектив баҳолаш;

- ПТСЖнинг самарадорлигини таъминлаш йўналишида ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил этиш;

- ПТСЖ иштирокчилари томонидан яратилган янгиликларнинг самарадорлигини аниқлаш ва объектив баҳолашни таъминлайди.

ПТСЖ самарадорлигини таъминлаш, иштирокчилар фаолиятини мувофиқлаштириб туриш мақсадида мувофиқлаштирилган кенгаш, яъни ПТСИ бўйича махсус кенгаш ташкил этилиши мақсадга мувофиқ бўлиб, мазкур кенгашга лойиҳа муаллифлари, олимлар, тадқиқотчилар, тажриба-синов майдони ташкил этилган таълим муассасасининг раҳбарлари, мутасадди вазирликларнинг масъул ходимлари жалб этилади. Мазкур кенгаш ПТСИ ташкилотчилари ва иштирокчилари ўртасидаги муносабатларни мувофиқлаштириб туриш, тажриба-синов майдонида ўтказилаётган тадқиқотлар устидан назорат юритиш, тадқиқот дастурининг бажарилишини таъминлаш каби қатор вазифаларни амалга оширади.

Таълим-тарбия жараёнида иштирокчиларнинг фаоллигини таъминлаш, мустақил фикрлашини ривожлантириш, субъектларни бевосита ўзаро мулоқотга киришишга ундаш, ўз фикрини эркин билдириши учун имкониятлар яратиш мақсадида ақлий ҳужум, ғоялар конференцияси каби методлардан фойдаланиш самарадорлиги текширилаётган янгиликларнинг амалиётга татбиқ этиш заруриятини ҳамда илмий-амалий аҳамиятини объектив баҳолашга имконият яратади.

Маълумки, ўқувчиларнинг таълим жараёнига индивидуал тайёргарлиги масаласи муҳим жиҳат ҳисобланади. Шу йўналишда олиб бориладиган тажриба-синов жараёнига қуйидаги анъанавий педагогик тадқиқот методларидан фойдаланишни тавсия қиламиз:

1. Кузатиш
2. Сухбат
3. Савол-жавоб
4. Анкета
5. Тест
6. Тажрибаларни ўрганиш
7. Ўқувчилар ижодини ўрганиш.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, тадқиқот жараёнида тажриба-синов босқичларини тўғри йўналтириш тадқиқот натижаларининг ишончилиги ҳамда самарадорлигини таъминлайди.

Педагогик тажриба-синов дастурини тайёрлашда қуйидаги шартларга амал қилиш зарур:

1. Таклиф қилинаётган янгилик (дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан контруктив таъсир этиш) нинг долзарблигини асослаш.
2. Тажриба-синов объектини аниқлаш.
3. Тажриба-синов мақсадини белгилаш.
4. Тажриба-синовни ўтказиш методикаси ва усулларини белгилаб олиш.
5. Тажриба-синов муддати ва босқичларини белгилаш.
6. Кутилаётган натижаларни баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш.
7. Олинган натижаларни умумлаштириш ва таҳлил қилиш.

Тадқиқ этилаётган муаммони ҳал қилишда ушбу шартларга асосланиб иш кўриш лозим. Махсус дастурни тузишда тажриба-синов ишларининг мақсади, вазифалари, тавсия этилаётган махсус методиканинг моҳияти, мақсадга эришишни таъминлашга ёрдам берувчи самарали методларни танлаб олиш зарур.

Белгиланган вазифалардан келиб чиқиб, тадқиқот жараёнида яратилган назарий ғояларни бевосита мактабларда амалиётда синаб кўриш, уни илмий-методик талаблар асосида ўтказишни таъминлаш мақсадида тажриба-синов ташкилотчилари ва бевосита иштирокчиларига қуйидагиларни тавсия этамиз. Шунини алоҳида эътироф этиш керакки, мактаб раҳбарлари нафақат тажриба-синовни олиб бораётган ўқитувчилар, балки, ўзлари учун ҳам бу соҳадаги вазифаларини аниқлаб олишлари зарурий шарт ҳисобланади. Чунки, тажриба-синов ишларини ташкил этиш, жараённи бошқариш, меъёрий ва

методик ҳужжатлар билан таъминлаш, ўтаётган тажриба-синов натижалари самарадорлигини таъминлаш мактаб раҳбарлари зиммасига юкланади.

ПТСИни ташкил этиш ва бошқариш йўналишидаги асосий ёндашувларни ўрганилганлиги, педагогик тажриба-синов жараёнини ташкил этиш ҳамда бошқаришда амалга ошириладиган бошқарув функцияларининг мазмун-моҳияти тўғрисида тасаввурларнинг мавжудлиги.

Педагогик тажриба-синов жараёнининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, бошқарув методларидан фойдаланиш заруриятининг аниқланганлиги.

Педагогик тажриба-синов жараёни ташкилотчилари ва иштирокчилари фаолияти йўналишлари ҳамда уларга қўйилаётган талабларнинг ўрганилганлиги, мазкур жараён иштирокчиларини олдиндан тайёрлаш зарурияти асосланганлиги.

ПТСИни ташкил этиш ва бошқариш самарадорлигини таъминловчи педагогик тажриба-синов жараёни моделининг ишлаб чиқилганлиги.

ПТСИни тизимли ёндашув асосида такомиллаштириш технологияларининг ишлаб чиқилганлиги ва самарадорлигини кўрсатувчи мезонларнинг аниқланганлиги мавжудлигини таҳлил қилади.

Танланган таълим муассасасига Халқ таълими вазирлиги ёки тажриба-синов ишларини ўтказиш ваколати берилган муассасалар томонидан тасдиқланган педагогик тажриба-синов дастури ва режасини амалга ошириш даври ҳисобга олинган ҳолда тажриба-синов майдони мақоми берилади.

Тажриба-синов майдони мақомини олган таълим муассасаси икки тартибда - фаолият кўрсатиш ҳамда ривожланиш тартибида ишлайди.

Ривожланиш тартибида ишлар қуйидаги йўналишларда амалга оширилади:

— таълим муассасасининг ишчи тили ва тоифасига мувофиқ таълим-тарбия жараёни амалга оширилади;

– ишлаб чиқариш ва тадқиқот ўтказиш, тажриба-синов ишларини лойиҳалаш, шакллантириш, инновацион таълим амалиётини моделлаштириш йўлга қўйилади;

– тажриба-синов натижаларини амалиётга татбиқ этишни илмий-методик жиҳатдан тайёрлаш ҳамда тажриба-синов жараёнини ташкил этиш ва бошқаришда амалга ошириладиган бошқарув функция ва методларининг мазмун-моҳиятини илмий асослаш таъминланади.

Тажриба-синов майдони фаолиятини тўхтатиш, эксперт комиссиясининг хулосаларига кўра, вазирлик буйруғига асосан қуйидаги ҳолатларда амалга оширилади:

– ПТСЖни дастур ва режасига кўра тажриба-синов ишлари муваффақиятли ниҳоясига етказилганда;

– ПТСЖ дастури ва режалари бажарилмаган тақдирда, ўтказилаётган тажриба-синовнинг илмий фарази ўз исботини топмаган, яъни паст ёки салбий натижалар берганда;

– педагогик тажриба-синов майдонида таълим-тарбияга оид қонунчилик ёки молиявий, хўжалик юритиш тартиби бузилганда.

Тажриба-синов дастурининг бажарилишини таъминлаш, иштирок этаётган барча ходимлар фаолиятини йўналтириб туриш мақсадида таркибига лойиҳа муаллифлари, олимлар, тадқиқотчи-педагоглар, тажриба-синов майдони ташкил этилган таълим муассасасининг раҳбарлари, халқ таълими вазирлигининг масъул ходимлари киритилган тажриба-синов майдонининг **мувофиқлаштирувчи кенгаши** тузилади ва у олиб борилаётган барча ишларга масъул бўлади.

Кенгаш вазирлик билан тажриба-синов майдони ўртасидаги муносабатларни мувофиқлаштириш, тажриба-синов майдонида ўтказилаётган тадқиқотларнинг оралиқ натижалари устидан назорат юритиш, тадқиқот дастурининг бажарилишини таъминлаш, тажриба-синов ишларини

салбий оқибатларга олиб келмаслигини олдини олиш, болалар ҳаёти ва соғлиғини ҳимоя қилиш вазифаларини бажаради.

Кенгашга раис раҳбарлик қилади.

Мазкур кенгаш раисининг мажбуриятлари қуйидагилардан иборатдир:

- тажриба-синов шароитида педагогик жамоанинг иш фаолиятини режалаштириш, йўналтириш ҳамда кузатиб бориш;
- тажриба-синовни ташкил қилиш ва ўтказиш бўйича мактаб раҳбарлари, педагог ходимларнинг функционал вазифаларини ишлаб чиқишга раҳбарлик қилиш;
- педагог ходимларга ўз лавозим мажбуриятлари ва тажриба-синов ишлари режаларида кўзда тутилган вазифа-топшириқларни бажариш учун етарли шарт-шароитларни яратиб бериш;
- барча педагог ходимларни ўз хизмат функциялари доирасида мустақиллигини таъминлаш. Уларнинг ташаббус ва ижодкорлигини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш;
- тажриба-синовнинг боришини қатъий назорат қилиш, уни ташкил этишдаги қийинчиликларни ўз вақтида аниқлаш ва уларни бартараф этиш бўйича чоралар кўриш.

Тажриба-синов майдони фаолиятига илмий раҳбар Халқ таълими вазирининг буйруғи билан тайинланади. Илмий раҳбар кенгаш олдида ҳисобот беради.

Тажриба-синов майдони таркибига кирувчи бир ёки бир неча таълим муассасалари, тадқиқотлар ўтказишда қатнашаётган педагог ва илмий жамоалар ўртасида вазифалар тақсимои томонларнинг келишувига асосан шартнома асосида белгиланади.

Тадқиқот ишларига зарурий шароитлар яратиш тажриба-синов майдони фаолиятини такомиллаштириш мақсадида Т.Н.Қори Ниёзий

номидаги педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти, вилоят халқ таълими бошқармалари ва Республика таълим марказида муваққат ижодий гуруҳлар, кенгашлар, илмий-методик бирлашмалар, кафедралар ташкил этилиши мумкин.

Мувофиқлаштирувчи кенгаш ўз навбатида, ПТСЖнинг самарадорлигини таъминлаш учун қуйидаги шартларни бажариш заруриятини белгилайдилар:

- ПТСЖни олдиндан лойиҳалаштириш ҳамда фаолиятни режалаштириш;
- иштирокчиларнинг тайёргарлик даражасини аниқлаш, инновацион жараёнларга уларни олдиндан тайёрлаш ва илмий-методик маҳсулотлар билан таъминлаш;
- ПТСЖ ташкилотчилари ва иштирокчиларининг инновацияларга мойиллигини аниқлаш ҳамда мотивлаштириш;
- ПТСЖни ташкил этиш ва бошқариш жараёнига, инновацион тузилишга эга бўлган мураккаб педагогик тизим сифатида ёндашиш;
- тизимнинг ўзига хос хусусиятларини ва педагогик тизимга хос хусусиятларни инобатга олиш;
- инновацияларнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда иштирокчилар фаолиятини ташкил этиш;
- ахборотлар тўплаш ва уларни таҳлил қилиш асосида ўзгарувчан вазиятларга кўра фаолиятни мувофиқлаштириб бориш;
- тажриба-синов жараёнида инновацион ёндашувларнинг натижалари бўйича қайта алоқани йўлга қўйиш.

ПТСЖнинг ўзига хос хусусиятлари сифатида қуйидагиларга эътиборни қаратиш:

- ПТСИни ташкил этиш ва бошқариш жараёни ўзига хос интегратив тизим эканлиги;

- ПТСЖ компонентларининг ўзаро боғлиқлиги ва алоқадорлиги;

- ПТСЖ самарадорлиги мазкур жараён иштирокчиларининг билим, кўникма ва малакаларининг ривожланиши, ўзлаштириш кўрсаткичлари даражасининг ўсиши билан белгиланиши;

- ПТСИни ташкил этиш ва бошқариш мазмун-моҳиятига кўра маълум бир мақсадга эришишга йўналтирилган, ўзига хос хусусиятларга эга бўлган бошқарув функциялари ва методларидан фойдаланишни назарда тутиш;

- ПТСЖда амалиётга татбиқ этилаётган, яъни самарадорлиги текширилаётган янгилик ва инновациялар ўзига хос хусусиятларга эга эканлиги;

- ПТСЖнинг самарадорлиги иштирокчиларнинг эҳтиёжлари ва манфаатларига ҳамда шахсий қизиқишларига боғлиқлиги;

- ПТСЖда ижодий муҳитни яратиш мотивлаштириш заруриятини белгилаш;

- коммуникацион жараёнларда ПТСЖ иштирокчиларининг фаоллиги ҳамда ахборотларнинг аниқ ва ишончли бўлиши зарурлиги;

- ПТСЖда ҳар бир иштирокчи ўз ижодий имкониятларидан фойдалана олиши учун шарт-шароитлар яратишнинг мажбурийлиги.

Тажриба-синов ишлари натижаларини баҳолаш.

Педагогик тажриба-синов майдони фаолиятининг натижалари уни ташкил этиш ваколатига эга бўлган ҳамда бу жараённинг методик таъминоти ташкилий хусусиятларига масъул бўлган муассаса томонидан ишлаб чиқилган мезонлар билан белгиланади. Унда:

– тавсия этилаётган лойиҳани амалиётга жорий этиш воситалари ва методининг асосланганлиги;

– тажриба-синов жараёнида натижасида ўқувчиларга берилаётган билимларнинг мустаҳкамлиги, ҳажми ва сифати;

таълим мазмунини такомиллаштиришда педагогик жараёнга янги мазмун ва шакл киритилганлиги билан тавсифланади.

Ўйлаймизки, юқоридаги тавсияларга риоя қилинган ҳолда тажриба-синов ишлари олиб борилса, жараёни илмий асосда бошқариш ва натижалар самарадорлигини чуқур таҳлил қилиш, илмий-методик хулосаларни чиқариш, тегишли қарорларни қабул қилиш имкониятларига эга бўлишга ёрдам беради.

Шунинг учун ҳам қуйида бевосита уларга тегишли бўлган тавсияларни келтиришни лозим топдик.

Умумий ўрта таълим мактаблари раҳбарлари учун тавсиялар:

1. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказилиши режалаштирилаётган педагогик тажриба-синов жараёнини олдиндан лойиҳалаштириш ҳамда фаолиятни режалаштириш дастурини яратиш;
2. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов мақсадларига имкониятлари ва муаммони ечимини топишга ҳар томонлама мос келадиган мактаб, яъни тажриба-синов майдончасини танлаш;
3. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов майдонларини танлашда, таълим муассасаси имкониятлари

ҳамда миллий-ҳудудий ёндашув зарурияти етарли даражада инобатга олинган бўлишини кўзда тутиш;

4. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёни ташкилотчилари ва иштирокчилари учун қисқа муддатли ўқув курслари, семинарлар, тренинглар ташкил этиш;
5. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёни самарадорлигига таъсир кўрсатувчи омиллар, вазиятга кўра мавжуд муаммолар етарли даражада инобатга олиниши ҳамда уларни бартараф этиш йўл-йўриқларини олдиндан ишлаб чиқиш;
6. Тажриба-синов мақсади ва вазифалари самарадорлигини таъминлай оладиган тажриба-синов ташкилотчиларини тажрибали ўқитувчилар, синф раҳбарлари, мактаб директорининг ўринбосарлари ва ўз ишини мукамал биладиган салоҳиятли педагог ходимлардан танлаш ва улар ўртасида вазифаларни аниқ тақсимлаш;
7. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш бўйича танланган тажриба-синов иштирокчилари, яъни ўқувчиларни жараёнга тайёрлаш;
8. Экспериментатор-ўқитувчиларни инновацион жараёнларга олдиндан тайёрлаш ва илмий-методик маҳсулотлар, техника воситалари, технологик жиҳозлар, асбоб-ускуна ва мосламалар, тажриба-синов дастури талабларига мос равишда тавсиялар, йўриқномалар билан таъминлаш, малакасини ошириш, уни жараёнга ҳар томонлама, пухта тайёрлаш;
9. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-

синов жараёни ташкилотчилари ва иштирокчиларининг инновацияларни қўллашга мойиллигини аниқлаш, уларга барча зарурий шарт-шароитларни яратиб бериш;

10. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёни самарадорлигини таъминлаш мақсадида унинг субъектлари орасида ҳамкорликни йўлга қўйиш;
11. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёни ҳолати тўғрисида ишончли ахборотлар тўплаш, қайта ишлаш ва объектив баҳолашни йўлга қўйиш;
12. Мактаб психологи ҳамда тиббиёт ходимини тажриба-синов ишларига жалб қилиш, дарс интизомига салбий муносабат ўқувчиларнинг жисмоний ва руҳий ривожланишидаги нуқсон ёки беморлиги оқибати эканлиги ёки аксинчалиги юзасидан хулосаларни бериш;
13. Ўқувчиларнинг дарс материалларини ўзлаштира олмаслик, дарсга нисбатан ҳурматсизларча муносабатда бўлиш, дангасалик сабабларини ёши, психо-физиологик ривожланиши нуқтаи-назаридан ёндашиб таҳлил қилиш, болаларнинг ёш хусусиятларидан келиб чиқиб машғулотларни уларда қизиқиш уйғотиш, билимларга нисбатан эҳтиёжни ташкил этиш асосида жорий этиш;
14. ДТС талаблари асосида БКМларни ўзлаштиришнинг минимум даражасини таъминлаш мақсадида тажриба-синов жараёнида ўқитувчилар учун махсус дарс ишланмалари, тарқатмали материаллар, аудио ва видео маҳсулотлари ва бошқа дидактик ҳамда методик материаллар билан таъминлаш;

15. Тажриба-синов иштирокчилари – ўқувчиларни жараёнга рухий жихатдан тайёрлаш, уларни зарурий ўқув қуроллари, дарсликлар билан таъминлаш;
16. Тажриба-синовга иштирок этадиган ўқувчиларнинг ота-оналарини жараёндан хабардор қилиш, улар билан махсус тайёргарлик ишларини олиб бориш;
17. Тажриба-синов жараёнида ижодий, дўстона ва ҳамкорлик муҳитини яратиш, илғор ўқувчиларни қолоқларга бириктириб қўйиш, дарсдан бўш вақтларда биргаликда дарс тайёрлашни жорий этиш орқали фанларни ўрганишга бўлган эҳтиёжни шакллантириш;
18. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларнинг ҳар бир мавзунини ўзлаштириш даражасини баҳолаш мезонларини белгилаш, уларнинг дарсдаги иштироки юзасидан изоҳ бериш, дарсда ўзини тутиши, саволларга берган жавобларини изоҳлаш, илиқ муносабат билан кейинги дарсга қизиқишини уйғотиш;
19. Тажриба-синов жараёнида ўқувчиларга тақдим этиладиган ўқув юкламаси ўқув дастури талабларидан ортиб кетмаслигига аҳамият бериш, ўқувчиларнинг ортиқча юкламадан зерикашларига йўл қўймаслик;
20. Дарс интизомига салбий муносабатнинг келтириб чиқарувчи омилларни чуқур таҳлил қилиш, туртки бўлган воқеа-ҳодисалар, вазиятлар, муносабатларда катталар томонидан йўл қўйилган камчиликларни таҳлил қилиш, мактабда ўқувчига нисбатан дўстона муносабатни шакллантиришга хизмат қиладиган воситалардан кенг фойдаланиш;
21. Дарсга салбий муносабатдаги ўқувчининг ота-онасига боладаги ижобий ўзгаришлар ҳақида маълум қилиб бориш, боласига уйда дарс

- тайёрлаши учун фаол ёрдам бериш зарурлиги, уй-рўзгор ишларига ортиқча жалб қилмаслик, унинг инжиқликларини аста-секин енгиб бориш ижобий натижаларга олиб келишини тушунтириб бориш;
22. Ҳар чорак охирида дарсларни ёмон ўзлаштирадиган, дарс жараёнида диққатини жалб қила олмайдиган ўқувчилардаги ижобий ўзгаришлар омилларини таҳлил қилиб, тўпланаётган тажрибаларни бошқа синфлар учун ҳам қўллаш зарурати борлигини педагогика кенгашининг тавсияси билан жорий этишни йўлга қўйиш;
23. Тажриба-синов жараёни натижалари баъзи бир объектив ва субъектив сабабларга кўра ижобий натижа бермаётганлиги аниқланса, вазиятли ёндашув асосида йўл қўйилган нуқсонларни бартараф этиш, бу тўғрисида тажриба-синов илмий раҳбари билан маслаҳатлашиб зарурий чора-тадбирларни белгилаб олишни унутманг;
24. Ўқувчиларни синфлар кесимида фанларни ўзлаштириш самарадорлиги ва ўзлаштирмаслик сабабларини чуқур таҳлил қилиш, олдинги чоракда билимларни самарали ўзлаштирган ўқувчининг паст ўзлаштириш сабабларини аниқлаш, йўл қўйилган камчиликларни бартараф этиш юзасидан чора-тадбирлар белгилаш;
25. Педагогик тажриба-синов жараёнида тўпланган ахборотларнинг ишончлилиги таъминлаш, ўқитувчилар томонидан ўқувчиларнинг ўқув фанлари юзасидан дастур асосида эгаллаган билим, кўникма ва малакаларини холис баҳоланганлиги мониторингини ўтказиш;
26. Тажриба-синов ижобий натижалари, навбатдаги вазифалар ҳамда муаммолар ҳақида мактаб педагогика кенгаши қарорини қабул қилиб, тажриба-синов ишларини юқори савияда ўтказишга тўсқинлик қиладиган жараёнларни бартараф этиш чораларини кўриб бориш;

27. Тажриба-синовнинг бориши, унинг натижаларини мактаб синф раҳбарлари метоббирлашмасида муҳокама қилиб бориш, тегишли тавсия ва хулосаларни қабул қилиш, аниқ ва асосланган таклифларни тайёрлаш, жараёнга вазиятли ёндашув асосида баҳо бериш;
28. Мактаб раҳбарлари томонидан тажриба-синов ишларини олиб борилиши юзасидан таъсирчан ички мониторинг ўтказиш, тажриба-синов жараёнида юзага келадиган масалаларга биринчи даражали вазифа нуқтаи-назари билан қараш, ўқитувчиларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларнинг асосли таклиф-мулоҳазаларини ҳурмат қилиш, зарурий чора-тадбирларни белгилаш;
29. Экспериментатор-ўқитувчиларнинг ҳисоботларини илмий-методик асосда таҳлил этиб, вилоят ва Республика ишчи комиссиясига аниқ таклифлар киритишни йўлга қўйиш;
30. Тажриба-синов иштирокчиларининг янгиликларга мойиллиги, уларнинг инновацион фаолиятга ва унинг натижаларига қизиқишини ривожлантириш учун моддий ва маънавий рағбатлантириш;
31. Туман, шаҳар ҳамда вилоят ҳудудий таълим муассасалари бошқарув хизмати раҳбарлари ва ходимларининг ўтказилаётган жараёнга бевосита раҳбарлик қилиш, барча зарурий шарт-шароитларни яратиб бериш, экспериментаторларга методик ва амалий ёрдам уюштириш, ҳисоботларни илмий-методик асосда таҳлил этиб, Республика ишчи комиссиясига аниқ таклифларни киритиш масъулияти юклатилади.

Ўқувчи шахсини ривожлантириш муаммолари:

- Педагогик муносабатларни демократлаштириш ва инсонпарварлаштириш;

- Ҳамкорлик, ҳамдардлик, ўзаро дўстлик, биргаликда фаолият кўрсатиш, ҳамкорликда ижод қилиш муносабатлари янги педагогик технологияларнинг асоси сифатида намоён бўлиши;
- Педагогик мулоқот ва унинг заҳира имкониятлари;
- Ўқувчиларда ихтиёрий ўқув майлларини шакллантириш;
- Ўқувчилар фаолиятини баҳолаш;
- Ўқувчиларда ўзликни англаш туйғусини шакллантириш;
- Ўқувчиларда некбинликка асосланган ахлоқий сифатларни таркиб топтириш;
- Ўқувчиларда эркинлик ва ўз фаолияти йўналишини аниқлаш кўникмасини ҳосил қилиш;
- Мактабдаги психологик хизмат кўламини кенгайтириш;
- Таълим ва ўз-ўзини ривожлантириш, тарбия ва ўз-ўзини тарбиялаш орасидаги алоқадорликни таъминлаш;
- Ўқиш ва ривожланишдан орқада қолаётган ўқувчиларнинг педагогик-психологик муаммоларини аниқлаш.
- Жамоавий таълим-тарбия муаммолари:
 - умумтаълим жараёнида жамоавий таълим-тарбиянинг ўрни ва аҳамияти;
 - таълимни жамоавий тарзда ижодий ташкил этиш имкониятлари;
 - ақлий ҳамда жисмоний меҳнат жараёнида ўқувчиларни жамоавий тарбиялаш йўллари;
 - жамоавий таълим-тарбиянинг муайян мақсадга йўналтирилганлиги: бу ўринда шахсий, жамоавий ва жамият мақсадларининг уйғунлашуvidан кутиладиган самарадорлик назарда тутилади;
 - ўқув, меҳнат ҳамда бўш вақтни тўғри ташкил этишнинг жамоани шакллантиришдаги аҳамияти;
 - ўқувчилар ҳамда ўқитувчиларнинг биргаликдаги фаолиятини ташкил этиш ғоясини амалда татбиқ қилиш парадигмалари;

- жамоавий муносабатлар ва уларнинг таълим-тарбия самарадорлигини оширишдаги аҳамияти;

- ўқитувчининг ўқувчилар жамоасини бошқариш маҳорати;
- синф жамоаси, ўқувчиларнинг ижтимоий ташкилотларини уларнинг қизиқишлари асосида таркиб топтириш;
- таълим муассасасининг умумий муаммолари;
- мактаб жамоасини бошқариш муаммолари;
- ўқитувчиларнинг жамоавий таълим бериш лаёқатини рўёбга чиқариш.

Дидактик муаммолар:

- ўқув-тарбия жараёнини уйғунлаштириш ва инсонпарварлаштириш;

- ДТСларининг такомиллаштирилган вариантлари, ўқув режалари, модернизациялаштирилган ва янгидан яратилган ўқув дастурлари, дарсликлар, ўқув ва методик қўлланмаларни апробациядан ўтказиш;

- ўқувчиларни ақлий, меҳнат, ижодий ҳамда жисмоний ривожлантиришнинг дидактик муаммолари;

- таълим мазмуни ҳамда ўқув жараёнини табақалаштириш ва чуқурлаштириш;

- таълим мазмунига нисбатан эркин танлов ғоясини амалда татбиқ этиш;

- ўқувчиларнинг ривожланиш даражалари билан боғлиқ тарзда ўқув жараёнини табақалаштириш ва ихтисослаштириш;

- ўқувчиларга тақдим этиладиган ўқув юкламаларини оптималлаштириш;

- ҳамкорлик ва ривожланиш педагогикасининг асосий йўналишлари ва ғояларини таълим амалиётига татбиқ этиш;

- ўқув жараёнини ташкил этишнинг янги шакллари жорий қилиш;

- ўқув жараёнида компьютер технологиясидан кенг фойдаланиш;

- ўқув жараёни ва методик хизмат соҳасига янги педагогик-психологик назарияларни татбиқ қилиш;
- ўқувчиларнинг билиш мустақиллигини ривожлантириш;
- ўқувчиларда умумўқув, интеллектуал ва умуммехнат кўникмаларини шакллантириш ва ҳ.к..

Ўқитувчи-экспериментатор учун қуйидагилар муҳим ҳисобланади:

1. Ўзида педагогик-экспериментаторлик касбий қобилияти босқичларини тадрижий ўзлаштиришга, тажриба соҳасида самарадорликка йўналтирилган ички тузилмани ишлаб чиқиш (“Бугун бир нарса қўлимдан келади, эртага тажриба соҳасида бошқа нарсани ўзлаштираман”);
2. Ўз ҳатти-ҳаракатлари рефлексивлигига интилиш (“Экспериментатор сифатида нима қилаяпман, буни қандай амалга ошираман, бу натижалар менга нима учун керак?” сингари саволларга жавоб бериши);
3. Тажриба методологиясини педагогик тажриба-синов асосида ётувчи назарий ҳолатларни ўқиш ва муҳокама қилиш асносида ўзлаштириш;
4. Ўз ишчи тажриба-синов кундалигида ҳар кунги натижаларни қисқача таърифлаш машқларини олиб бориш (“Бугунги дарсда нимадандир таажжубландим, нимадандир қувондим, кутилмаган муаммо туғилиб қолди, шубҳа пайдо бўлди ...”) ва ҳ.к..

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, таълим тизимида ўтказиладиган педагогик тажриба-синов ишларининг самарадорлигига эришиш учун юқорида келтирилган даражалар ҳамда талабларга қатъий риоя қилинган тақдирда экспериментатор-ўқитувчи ўз олдида қўйган мақсадига албатта эришади.

Таълим-тарбия жараёнининг дидактик нуқтаи назаридан такомиллашуви фақатгина, ушбу жараённи ташкил этиш ва бошқариш йўллари тўғри танлаш билан таъминланади. Муайян педагогик технологияни танлаш ўзгарувчан дарс ҳолатининг ўзгаришига сабаб бўлади ҳамда фаолият мақсадига қараб амалга оширилади. Шунингдек, вариантли тарзда дарс

фаолиятини ўзгартириш чораларини кўришни тақозо қилади. Бу эса, ўз навбатида, билиш жараёнини бошқаришга қўйилаётган талаб, шунингдек, ўзлаштириш, мулоқот қилиш, фаолият кўрсатиш босқичларининг хусусияти билан боғлиқдир.

Экспериментатор ўқитувчи:

- ўқувчи фаолияти мазмунининг тўлақонли ёритилишида таълим шакли, метод ва воситаларининг аҳамияти катталигини назарда тутиши;

- ўқувчида билимларни ўзлаштиришга бўлган ички эҳтиёжни (рағбат) қарор топтириши;

- билимларни ўзлаштиришга нисбатан онгли ёндашув ва ижодий қобилиятни ҳосил қилиши;

- уларда мустақил фаолият юритиш кўникмаларини шакллантириш;

- уларнинг фаоллиги ва талабчанлигини қарор топтириши;

- ўқувчиларда мустақил фикр юритиш, назарий ва амалий билимлар моҳиятини таҳлил этиш, улар борасида хулосалар чиқариш, умумлаштириш ҳамда уларни ўз амалий фаолиятига татбиқ этиш кўникмаларини юзага келтириш ва такомиллаштириши;

- ўз-ўзини назорат қилиш, ўз фаолиятига танқидий ёндашиш ва баҳолаш сифатларини шакллантиришдан иборат бўлиши лозим.

Тажриба-синов махсус методистлари учун тавсиялар:

1. Туман, шаҳар ҳамда вилоят методик хизмат кўрсатиш марказлари раҳбарлари ва ходимларининг ўтказилаётган жараёнга бевосита раҳбарлик қилишлари ҳамда уларга методик хизмат кўрсатишни йўлга қўйиш дастури ишлаб чиқилган бўлиши зарур;

2. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов

жараёни экспериментаторларига ҳар томонлама методик ва амалий ёрдам уюштиришни йўлга қўйиш учун етарли тайёргарлик ва тажрибага эга бўлиш;

3. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёни ҳисоботларини илмий-методик асосда таҳлил этиб, Республика ишчи комиссиясига аниқ таклифлар киритишни йўлга қўйилганлиги;

4. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовга экспериментаторларни инновацион жараёнларга уларни олдиндан тайёрлаш ва илмий-методик маҳсулотлар билан таъминлаш чораларини кўриш;

5. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёни ташкилотчилари ва иштирокчиларининг инновацияларни қўллашга мойиллиги, берилган топшириқларни юқори савияда бажариш қобилияти борлиги аниқланганлиги;

6. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёни компонентларининг ўзаро боғлиқлиги ва алоқадорлигини таъминлаш учун экспериментаторга амалий, методик ёрдам кўзда тутилганлиги;

7. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёни иштирокчилари ўртасида вазифаларнинг аниқ тақсимланганлиги, уларнинг илмий-методик салоҳиятининг етарли эканлиги;

8. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик педагогик тажриба-синов жараёни иштирокчиларини зарурий ахборотлар, методик, дидактик воситалар билан мунтазам таъминлаб боришни йўлга қўйиш;

9. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёнининг ҳолати тўғрисида ишончли ахборотлар тўплаш, қайта ишлаш ва объектив баҳолаш учун меъёрий ҳужжатлар мавжудлиги;

10. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёнининг самарадорлигини таъминлаш мақсадида унинг субъектлари орасида ҳамкорликни йўлга қўйиш кўзда тутилганлиги;

11. Таълим муассасаси раҳбариятининг дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов ишларини замонавий талаблар даражасида ташкил этиш имкониятларига эгалигини аниқлаш;

12. Педагогик тажриба-синов ишларини ташкил этиш ва бошқаришда ташкилотчи ва иштирокчилар ўртасида вазифалар тақсимомига етарли даражада эътибор қаратиш, ҳар бирининг вазифаларини аниқлаштириш;

13. Тажриба-синов майдонларини танлашда, таълим муассасаси имкониятлари ҳамда миллий-ҳудудий ёндашув зарурияти инобатга олинганлиги;

14. Мавзу юзасидан педагогик тажриба-синов жараёни ташкилотчилари ва иштирокчилари учун қисқа муддатли ўқув курслари, семинарлар, тренинглар ташкил этилганлиги;

15. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёни самарадорлигига таъсир кўрсатувчи омиллар, вазиятга кўра мавжуд муаммолар етарли даражада инобатга олиш, ҳамда уларни бартараф этиш йўл-йўриқлари олдиндан ишлаб чиқилганлиги;

16. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёни иштирокчиларини мавжуд муайян мезонлар асосида танлашга аҳамият бериш;

17. Педагогик тажриба-синов ишларини режалаштириш, тажриба майдончаларини белгилаш, педагогик тажриба-синов жараёни иштирокчилари учун вазифалар тақсимлаш, иштирокчиларнинг инновацион жараёнларнинг натижаларига қизиқишини шакллантиришда интеграллашган, тизимли, вазиятли, ижодий, рефлексив, мувофиқлаштирилган, этник, миллий-худудий ёндашувларга амал қилиш.

Таклиф этилган тавсияларни амалиётда қўллаш натижасида олинган натижалар дарс жараёнида ўқувчи фаолиятини назорат қилиш ва баҳолашнинг энг самарали механизмларини излаб топиш ва амалда қўллаш, ўқув-билув жараёнини модуллашган интеграл дастурлар, таълимнинг модуллашган шакллари асосида ташкил этишга эришиш, ўқувчи фаолиятини индивидуаллаштиришнинг турли йўл ва вариантларини ишлаб чиқиш ва ўқув жараёнига қўллаш ўқитувчи фаолиятида ҳам самарадорликка эришиш имконини беради. Агар ўқувчи фаолиятида тўхташ ҳоллари аниқланса, уни тузатиш йўллари излаш мақсадга мувофиқдир. Мактаб ўқувчиларининг дарс интизомига салбий муносабатидаги сифатларга нисбатан конструктив таъсир этиш орқали таълим мазмунининг модуллашган шакллари амалиётга тадбиқ этиш истиқболли йўналишлардан ҳисобланади.

Мактаб ўқувчиларининг дарс интизомига салбий муносабатидаги сифатларига нисбатан конструктив таъсир этишга хос умумий хусусиятлар мавжуд, уларга:

- Ўқувчи сифатларига нисбатан конструктив таъсир этишнинг бевосита талаб ва эҳтиёжига кўра ташкил этилиши;
- Шу йўналишда қилинган тадбиқий ишларнинг “тили” муаммосининг борлиги, яъни, профессионал тил (жаргон) билан тадқиқот натижаларини баён этишдаги уйғунлик масаласи;
- Амалий эҳтиёжларга монанд илмий фаразларни ишлаб чиқиш;
- Самарадорлик мезонларининг ўзига хослиги, яъни бажарилган ишга қараб самарадорликни баҳолаш;

- “Ўқитувчи-амалиётчи” билан “Ўқувчи-назариётчи” ролларининг аниқ фарқланиши муаммолари;
- Салбий муносабатдаги боладаги хусусиятларни ўрганиб чиқиб, уларга нисбатан муносабат билдириш;
- Ўқитувчи-амалиётчи ва ўқувчи назариётчи ўртасидаги муомиланинг психологик хусусиятларини ташкиллаштириш;
- Ўқувчиларнинг дарсга нисбатан қизиқишларини ошириш ва қобилиятларига қараб психологик таъсир этиш;
- Дарс жараёнида бевосита таълим ва тарбиянинг узвийлигини таъминлаш.

Шунингдек, мактаб амалиётчи психологлари томонидан ўрганилиши мумкин бўлган масалалар таркибига қуйидагиларни ҳам киритиш лозим:

1. Дарсга салбий муносабатдаги болалар ўртасидаги вертикал (ўқувчиларнинг ўқитувчиларга бўлган муносабатлари, дарсдан қониқиш) муносабатларни ўрганиш;
2. Дарсга салбий муносабатдаги болалар ўртасидаги горизонтал (жамоанинг уюшганлиги, шахслараро муносабатларнинг ўзига хослиги ва уларнинг типлари, зиддиятлар, уларни олдини олиш чоралари) муносабатларни ўрганиш;
3. Ўқишга ва меҳнатга муносабат, ундан ўқувчилар қанчалик қониқишлари ва унинг самарадорлик таъсири, дарсдаги фаолият мотивлари амалга оширилаётган фаолиятнинг шахсий ва ижтимоий фойдали жиҳатларини қай даражада тасаввур қилиши ва ҳ.к.

Психолог томонидан юқоридаги масалаларни ўрганиши учун табиийки методик воситалар зарур. Амалиётчи психолог оддий кишидан шу томони билан фарқ қиладики, у ҳар бир яққол шароитда ўзига керакли мақбул усулларни қўллайди, баъзи бирларини синаб кўради, агар бу усуллар мақсадга мувофиқ бўлмаса, бошқаси билан алмаштиради. Олинган натижаларга асосланиб у дарсга салбий таъсир этувчилар учун руҳий

муҳитни “яхши, ўртача, ёмон, қарама-қарши” тоифаларга бўлади ва уларнинг ҳар биридан ўзига хос илмий-амалий хулосалар чиқаради.

Мактабларда ташкил этиладиган психологик хизматнинг ижтимоий психологик йўналиши, аввало, турли тоифадаги ўқувчиларни ижтимоий ва шахсий зиддиятларни бартараф этишга ўргатиш, шахслараро муносабатларнинг демократик соғлом шаклларига ўтиш, маҳорат сирларини ўзлаштириш ва улардан кундалик фаолиятда оқилона фойдаланиш малакаларини шакллантиришдир. Бунда, шубҳасиз, психолог томонидан ташкил этиладиган турли тренинглар муҳим аҳамиятга эга бўлади. Мактаб педагогик жамоаси кучларни бирлаштириб, бевосита ота-оналар билан ҳамкорликда дарс интизомига салбий муносабатдаги болалар фаолиятлари самарадорлигига эришиш имкониятларини излаб топишлари зарур.

Тажриба-синов майдончаси махсус методистлари билан ўтказиладиган анкета саволлари

1. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовда методистнинг ўрни, вазифасини қандай тушунаси?

2. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёнида методик хизмат кўрсатиш деганда нимани тушунаси?

3. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов ўқитувчисининг кундалик кузатув дафтарыдаги тақлиф,

мулоҳазаларни қандай таҳлил қиласиз?

4. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов илмий раҳбари фаолиятдан қониқасизми?

5. Ўзлаштириш қийин бўлган мавзулар юзасидан ўқитувчига қандай ёрдам бердингиз? (аниқ мисоллар билан ёзинг).

6. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовда мактаб метод бирлашмасининг вазифаси нимадан иборат?

7. Ижодий гуруҳнинг вазифаси-чи?

8. Мактаб раҳбарларининг фаолиятдан розимисиз? (тажриба-синов назарда тутилмоқда). Агар норози бўлсангиз асослаб ёзинг.

9. Сизга – методистга тажриба-синов майдончаси учун методик ёрдам бериш учун шароит яратилганми?

10. Тажриба-синов жараёнида қандай методик қўлланмаларни шахсан етказиб бердингиз? (номма-ном ёзинг).

11. Ўқувчилар ўзлаштириши лозим бўлган тушунчалардан қанчаси ўзлаштирилмасдан қолди? Нега? _____

12. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовда ДТС талаблари нимани белгилайди?

13. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовда ДТСнинг таркибий қисми нимадан иборат?

14. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-

синов якуний ҳисоботида қандай ўзгартириш ва қўшимчалар киритилиши тахмин қилинган?

Жавобларингиз учун ташаккур!

Изоҳ: Жавоблар аниқ ва қисқа бўлсин.

Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов майдончаси экспериментатор - ўқитувчиси билан ўтказиладиган анкета саволлари

1. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовни қандай тушунасиш? (қисқа ёзма жавоб беринг)_____

2. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовни ўтказишдан мақсад нима? _____

3. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов қандай меъёрий хужжатлар асосида олиб борилмоқда?

4. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовни ўтказишнинг ташкилий-педагогик жиҳатлари нималардан иборат? _____

6. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовнинг натижалари ижобий бўлиши асосан нималарга ва кимларга боғлиқ деб ўйлайсиз? _____

7. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёнини бошқариш кимлар томонидан амалга оширилмоқда ва Сиз ундан қониқасизми? _____

8. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовни ўтказиш учун мактабингизда “Низом” талаблари даражасидаги ташкилий ҳамда ўқув моддий база яратилганми? (нималар бор, нима йўқ) _____

9. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-

синов натижаларидан қониқасизми? (агар қониқсангиз ёки қониқмасангиз асослаб беринг)._____

10. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёнида мактаб раҳбарларининг ёрдамидан қониқасизми? (агар қониқмасангиз _____ нима _____ учун?)

11. Сизга бириктирилган махсус методистни фаолиятдан қониқасизми? У вазифасини қандай бажараяпти? (илтимос асослаб беринг).

12. Илмий раҳбар фаолиятига баҳо беринг. Муаммоли вазиятларда кимга мурожаат қиласиз? _____

13. Сизга ўқув йилида давомида (Республика, вилоят, туман) етказиб берилган методик тавсия, ишланма ва ҳ.к.ларни номма-ном ёзинг.

14. Сиз тажриба-синов жараёнида ўз малакангизни қандай ошириб борасиз?

Жавобларингиз учун ташаккур!

Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов мактаб раҳбарлари билан ўтказиладиган анкета саволлари

1. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовни ташкил этиш ва шу жараёни бошқаришда сизнинг вазифангиз нимадан иборат? Уни ўтказиш шартми?

2. Жамиятнинг ижтимоий буюртмаси ва шахснинг эҳтиёжи нимада акс этади? _____

3. Баркамол авлодни тарбиялашда ДСТ, ўқув режа ва ўқув дастурларининг аҳамияти нимадан иборат? Дарслик қандай хужжат?

4. Узлуксиз таълим тизими неча босқичдан иборат?

5. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов ишларини илмий-методик асосда бошқариш деганда нима тушунаси?

-
-
6. Раҳбарлик нима? _____
-
7. Бошқарув нима, унинг қандай услублари мавжуд? _____
-
8. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синовнинг чораклик (ярим йиллик, йиллик) ҳисоботларини муҳокама қилиш шартми? Агар шарт бўлса, қаерда муҳокама қиласиз?
-
-
9. Ўқув жараёнини дидактик принциплари нималардан иборат?
-
-
10. Дарс интизомига салбий муносабатдаги ўқувчиларга нисбатан конструктив таъсир этиш юзасидан ўтказиладиган педагогик тажриба-синов жараёни ва уни бошқаришнинг психологик жиҳатлари нималардан иборат?_____
-
-
11. Дарснинг қандай шакл, усул ва воситаларини биласиз?_____
-
-
12. Инновация нима?_____
-

13. Янги педагогик технологиялар қандай жорий қилинади. Уни амалиётга қўллаш учун ким рухсат бериши керак?_____

14.Таълимда демократияни қандай тушунасиз? _____

15.Ҳар бир мавзу бўйича ўқитувчи дарсга киришдан олдин ўқувчилар ДТС талаблари асосида ўзлаштиришлари мажбурий бўлган БКМларни аниқлашлари шарт деб ўйлайсизми? Нима учун?

16.ДТСнинг таркибий қисми нима? _____

Жавобларингиз учун ташаккур!

Изоҳ: Жавоблар аниқ ва қисқа бўлсин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Пантелеева О.В. «Справочник классного руководителя» 2013г. №9
2. Бурдыгина Т.Н., Королёва Е.В., Юрченко П.Г. Проблемные ситуации в школе и способы их решения: практическое пособие. – М.: АРКТИ, 2006. – 234 с.
3. Шипилов А.И. Ситуация успеха на уроке // Начальная школа. – 2003. – № 4. – С. 90–93.
4. Михайлова Н.Н., Юсфин С.М. Педагогика поддержки. – М.: Чистые пруды, 2001. –164 с.
5. Захаров А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребёнка: 1986.
6. Ўқувчиларни касб-хунарга йўналтириш ва психологик-педагогик Республика ташхис Маркази “Ўқувчиларнинг тарбияланганлик даражасини ўрганиш сўровномаси” 2012 й.
7. Байбородова Л.В., Рожков М.И. Воспитательный процесс в современной школе: Учебн. пособие. – Ярославль 1997
8. Захаров АМ. Как предупредить отклонение в поведении ребенка. - М., 1986.
9. <http://www.allbest.ru/>
10. Мусурманов Р. Педагогик тажриба-синов ишларини ташкил этиш ва бошқариш. Монография – Тошкент, “Фан ва технология” 2011.
11. Умумий ўрта таълим мактабларида педагогик тажриба-синов ишларини ташкил этиш: муаммо ва ечимлар Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами // Т.Н.Қори Ниёзий номидаги ЎзПФТИ, Т.: 2011.
12. Асадов Ю.М., Мусурманов Р. Ўсмирлар девиант хатти-ҳаракатининг ижтимоий-психологик хусусиятлари Ўқув-методик қўлланма // Т.: “Сано стандарт” 2011.

Мундарижа

Кириш	4
Дарс интизомига салбий муносабатдаги болаларга таъсир этиш омилларининг таҳлили	7
Дарс интизомига салбий муносабатдаги болаларга таъсир этиш усуллари ...	19
Ота-оналарга тавсиялар.....	31
Мактаб, оила, маҳалла ҳамда кенг жамоатчиликнинг вазифалари	39
Иловалар.....	44
Фойдаланилган адабиётлар	85